

**Setamente se se
Boeeditšwego
sa Kharikhulamo ya
Bosetšhaba
sa Dikreiti tša
R - 9 (Dikolong)**

**Dipolelo
Sepedi
Polelotlaleletšo ya Bobedi**

DEPARTMENT OF EDUCATION
(KGORO YA THUTO)

E gatišitšwe ke Kgoro ya Thuto
Sol Plaatjie House
123 Schoeman Street
Pretoria

Private Bag X895
Pretoria

Mogala: +(12) 312 5911
Fax: + (12) 321 6770

<http://education.pwv.gov.za>

© Kgoro ya Thuto, Pretoria

ISBN 1-919917-32-2

Gazette No.: 23406, Vol 443, May 2002

Lengwalo (dokumente) le le swanetše go balwa bjalo ka karolo ya Setatamente sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba sa Dikreiti tša R - 9.

Setatamente se sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba se akaretša:

1. Tebelelokakaretšo
2. Ditatamente tše seswai tša Diarea tša go lthuta:
  - Dipolelo
  - Mmetse
  - Disaense tša Tlhago
  - Disaense tša Leago
  - Bokgabo le Setšo
  - Mabokgoni a Bophelo
  - Disaense tša Ekonomi le Taolo
  - Theknolotši

GO MMADI

Ke ka lethabo le legolo ge Kgoro ya Thuto e tšweletša Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba mo go Dikreiti tša R - 9 (Dikolong) ka dipolelo ka moka tše 11 tša semmušo tša Afrika-Borwa.

Tshepetšo ya tlhalošo le tlhathollo ke ye bothata, ebile e tshotshoma ka ditlhohlo. Go batho bao ba bego ba hlaloša le go hlatholla mangwalo (didokumente) ao, go bile nyakego ya go beakanya mareo le go rulaganya ditemana tša kharikhulamo ka tshwanelo. Mangwalo ao a lekotšwe ke ditsebi tša ditsinkelo ka tsela ya dinyakišišo.

Kgoro ya Thuto e bona mangwalo ao bjalo ka mathomomayo a tshepetšo, ka nepo ya go tšwetša pele le go hlabolla dipolelo tša gaborena. Re amogela, re bile re hlohleletša batho ka lefapheng le, go diriša mangwalo a bjalo ka motheo wa kgatelopele ya moomela.

PUKU YE E KA DIRIŠWA BJANG?

- Mabapi le tshedimošokakaretšo bona:
  - Matsenyagae a Setatamente sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba mo Kgaolong ya 1 - ka fao go ona go tlogo hwetšwa tshedimošo ka ga Thuto ya go thewa godimo ga Ditetelo, Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo mo go Dikreiti tša R-9 (Dikolong), le Mananeo a go Ithuta;
  - Matsenyaga a Area ya go Ithuta mo Kgaolong ya 1 - gona go tla hwetšwa matsenyagae a Setatamente sa Area ya go Ithuta go akaretšwa le diponagalo, boahlamo le Ditetelo tša go Ithuta;
  - Kelo ya Moithuti - gona go tlo hwetšwa ditlhahlo tša malebana le dikokwane tša kelo mo go Thuto ya go thewa godimo ga Ditetelo, dipoledišano ka ga kelo ya go gatela pele, le go fiwa ga mehlala ya go swara direkoto;
  - Mananeo a Methopo a hlaloša Kharikhulamo ya go akaretšwa le Lenaneo la tlhalošo ya mareo (Klosari) la kelo go akaretšwa le Klosari ya Area ya go Ithuta ka tsela ya go ikgetha.
- Bogare bja puku ye bo arotšwe ka dikarolo tše tharo, ye nngwe le ye nngwe e amana le kgato ya Sehlopha se sengwe le se sengwe sa Thutokakaretšo le Tlhahlo - Sehlopha sa Tlase, Sehlopha sa Gare le Sehlopha sa Godimo. Ye nngwe le ye nngwe ya dikgaolo tše e na le karolo ya matsenokakaretšo, a go latelwa ke maemo a kelo a sehlopha seo.
- Maemo a kelo a sehlopha se sengwe le se sengwe a tšweleditšwe ka tsela yeo e lego gore kgatelopele e tla lemogwa. Ke gore, maemo a kelo a mohuta woo a kreiti ye nngwe le ye nngwe a nyalanywa seng sa ona gore morutiši a kgone go bapetša kgatelopele yeo e dirilwego mo mengwageng ya go feta. Taba yeo e hlola gore go be dikgoba tša go se tlatšwe ka gobane ga se gore maemo a kelo ye nngwe le ye nngwe a a swana/kwana mo kreiting ye nngwe le ye nngwe.
- Go dirišwa maswao a a rilego go putlaganya le puku ye ka bophara ka maikemišetšo a go hlahla mmadi go hwetša tshedimošo yeo a e tsomago. Maswao ao ke a a latelago:

MAEMO A KELO

KREITI

TETELO YA GO ITHUTA

DITENG

KGAOLO YA 1: MATSENO

1

MATSENO A SETATAMENTE SA KHARIKHULAMO YA BOSETŠHABA

1

Thuto ya go thewa godimo ga ditetelo

1

Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bošetšhaba: Ditatamente tša Area ya go lthuta

2

Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bošetšhaba: Mananeo a go lthuta

3

MATSENYAGAE A AREA YA GO ITHUTA SEPEDI

5

Tlhalošišo

5

Mokgwa wa go diriša dipolelotlaleletšo dipolelongntši

5

Polelo ya go ithuta le go ruta

6

Maikemišetšo

6

Diponagalo tša go ikgetha le bogomo

7

Ditetelo tša go ithuta Dipolelo

8

KGAOLO YA 2: SEHLOPHA SA TLASE (DIKREITI TŠA R - 3)

11

MATSENO

11

Nepišo

11

Gannyane gannyane baithuti ba tla phathekgišwa mabokgoni a polelo ya bodedi ya tlaleletšo

11

Hlohleletša go itirela le go ithuta ka dinako tšohle

12

DITETELO TŠA GO ITHUTA	13
Tetelo ya go ithuta ya 1: go theeletša	13
Tetelo ya go ithuta ya 2: go bolela	13
Tetelo ya go ithuta ya 3: go bala le go bogela	13
Tetelo ya go ithuta ya 4: go ngwala	13
Tetelo ya go ithuta ya 5 ga e gona mo go Polelotlaleletšo ya Bobedi	13
Tetelo ya go ithuta ya 6: sebopego sa polelo le tirišo ya yona	14
MAEMO A KELO LE DINGWALWA	14
Dingwalwa tše di šišintšwego	14
Tetelo ya go ithuta ya 1: go theeletša	18
Tetelo ya go ithuta ya 2: go bogela	20
Tetelo ya go ithuta ya 3: go bala le go bogela	22
Tetelo ya go ithuta ya 4: go ngwala	24
Tetelo ya go ithuta ya 6: go nagana le go gopodišiša	26
KGAOLO YA 3: SEHLOPHA SA GARE (DIKREITI TŠA 4 - 6)	31
MATSENO	31
Nepišo	31
Dingwalwa tše di loketšego maemo ao	31
DITETELO TŠA GO ITHUTA	32
Tetelo ya go ithuta ya 1: go theeletša	32
Tetelo ya go ithuta ya 2: go bogela	32
Tetelo ya go ithuta ya 3: go bala le go bogela	32
Tetelo ya go ithuta ya 4: go ngwala	32
Tetelo ya go ithuta ya 6: sebopego le tirišo ya polelo	32

MAEMO A KELO LE DINGWALWA	33
Dingwalwa tše di šišintšwego	33
Tetelo ya go ithuta ya 1: go theeletša	38
Tetelo ya go ithuta ya 2: go bogela	40
Tetelo ya go ithuta ya 3: go bala le go bogela	42
Tetelo ya go ithuta ya 4: go ngwala	46
Tetelo ya go ithuta ya 6: sebopego le tirišo ya polelo	48

KGAOLO YA 4: SEHLOPHA SA GODIMO (DIKREITI TŠA 7-9)	51
---	-----------

MATSENO	51
DIKOKWANE TŠA KELO DI DIRIŠWAGO MO GO THUTO YA GO THEWA	
GODIMO GA DITETELO	52
Tlhalošo	52
Dikarolwana tše bohlokwa	52
Maikemišetšo a maemo a kelo	52
KELO YA GO GATELA PELE	53
Diponagalo tša kelo ya go gatela pele	53
Mekgwa ya kelo	54
Mešomo ya go swana ya kelo	54
GO LAOLA KELO	54
Batho ba ba angwago ke kelo	54
Morero/molao wa kelo wa sekolo	54

GO BOLOKA DIREKOTO	55
Dipuku tša direkoto	55
Dikhoutu tša go dirišwa ge go elwa	56
Dikkhoutu tša bosetšhaba	57
Mananeo a kgatelopele	57
Profaele ya moithuti	58

DIPEGO	59
Tshedimošo ya go akaretšwa ka gare ga dipego	59
Dikarata tša pego	59

MANANEO A METHOPO	61
--------------------------	-----------

TLHALOŠO YA MAREO/KLOSARI A KHARIKHULAMO	61
TLHALOŠO YA MAREO/KLOSARI A AREA YA GO ITHUTA	64

KGAOLO YA 1

MATSENO

MATSENO A SETATAMENTE SA KHARIKHULAMO YA BOSETŠHABA

Molaotheo wa Repaboliki ya Afrika-Borwa (Molawana 108 wa 1996) o fa motheo wa go fetolwa le go hlabollwa ga kharikhulamo mo Afrika-Borwa. Matsenyagae a Molaotheo a gatelela gore maikemišetšo a Molaotheo ke go:

- fodiša karoganyo ya nako ya go feta le go bopa setšhaba sa go thewa godimo ga dikokwane tše bohlokwa tša bophelo, toka ya setšhaba le ditokelo tša botho tša motheo mo setšhabeng sa demokrasi;
- kaonafatša bophelo bjo bokaone go baagi ka moka le go nolofatša dikgonagalo tša motho mang le mang;
- bea motheo wa setšhaba sa go lokologa sa demokrasi, fao mmušo o theilwego godimo ga thato ya batho le gore modudi yo mongwe le yo mongwe a šireleditšwe ke molao; le go
- bopa Afrika-Borwa ye e kopanego ya demokrasi gore e tšee maemo a a lokilego bjalo ka naga ya go lokologa magareng ga ditšhaba tša lefase.

Thuto le kharikhulamo di kgatha tema ye bohlokwa ya go phethagatša maikemišetšo ao. Kharikhulamo e ikemišeditše go hlabolla mabokgono ka moka a moithuti yo mongwe le yo mongwe bjalo ka modudi wa Afrika-Borwa ya demokrasi.

Thuto ya go thewa godimo ga ditetelo

Thuto ya go thewa godimo ga Ditetelo e bopa motheo wa kharikhulamo mo Afrika-Borwa. E katanela go kgontšha baithuti ka moka go fihlelela mabokgoni a bona ka moka. Taba yeo e phethagatšwa ka go rulaganya ditetelo tšeo di swanetšego go fihlelelwa mo mafelelong a tshepetšo yeo. Ditetelo di hlohletšwa mokgwa wa thutou wa go thewa godimo ga moithuti le mošomo wa gagwe. Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba se bopa ditetelo tša go ithuta mo kगतong ya Thutokakaretšo le Tlhahlo mo Dikreiti tša R-9 (Dikolong) tša go lebana le ditetelotsenelelo le ditelelotlhabollo tša go hlohletšwa ke Molaotheo gomme tša hlabollwa tshepetšong ya demokrasi.

Ditetelotsenelelo di hlaloša moithuti yo a kgonago go:

- šupa le go rarolla mathata le go dira diphetho ka go gopodišiša le go itlhamela;
- šoma le ba bangwe ka tshwanelo bjalo ka ditho tša sehlopha, mokgahlo le setšhaba;
- rulaganya le go kgona go itaola mešomong ya bona ka tsela ya maikarabelo le ka tshwanelo;
- kgoboketša, sekaseka, rulaganya le go lekanyetša/ela tshedimošo ka tshwanelo;
- kgokagana/bolela ka tshwanelo ka go diriša dibogelwa, maswao le/goba mabokgoni a polelo mo mererong ya go fapafapana;
- diriša saense le theknolotši ka tshwanelo le ka tsinkelo go bontšha maikarabelo malebana le merero ya tikologo le go maphelo a ba bangwe; le go
- bontšha le go kwešiša lefase go ba karolo ya mananeo a a nyalanego ka go lemoga gore mathata a ka se rarollwe ka go se amanywe.

Ditetelotlhabollo di bolela baithuti ba ba kgonago go:

- itšweletša le go phafogela mekgwa ya go fapafapana ya go ithuta ka tshwanelo;
- kgatha tema bjalo ka baagi ba mmakgonthe ba maikarabelo mo bophelong tikologong, setšhabeng le mo motseng ka kakaretšo;
- šetša merero ya setšo le bokgabo go putlaganya dikamano tša go fapafana tša leago;
- diriša dibaka tša thuto le lefase la mediro; le go
- hlabolla dibaka tša merero ya kgwebopotlana.

Merero ya go swana le bodiidi, go hloka tekatekano, semorafe, bong, mengwaga, bogole le ditlhohlo tša go swana le HIV/AIDS ka moka e huetša ka fao baithuti ba ka kgathago tema ka gona sekolong. Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba mo go Dikreiti tša R-9 (Dikolong) se hlaloša mkgwa wa go akaretša ka go hlaloša bonnyane dinyakwa go baithuti ka moka. Ditatamente ka moka tša area ya go ithuta di leka go bopa temogo ya setswalle magareng ga toka ya bosetšhaba, ditokelo tša botho, tikologo ya mmakgonthe le go hloka kgethollo. Gape baithuti ba hlohleletšwa go hlabolla tsebo le kwešišo ya naga ya bona ya go huma ka meraferafe, go akaretšwa le merero ya go fapafapana ya setšo, sedumedi le semorafe tša merafe yeo ya go fapafapana.

Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba: Ditatamente tša Area ya go Ithuta

Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba sa Dikreiti tša R-9 (Dikolong) se hlamilwe ka Tebelelokakaretšo le Ditatamente tša go go ithuta tše seswai mo go:

- Dipolelo;
- Mmetse;
- Disaense tša Tlhago;
- Disaense tša Leago;
- Bokgabo le Setšo;
- Mabokgoni a Bophelo;
- Disaense tša Ekonomi le Taolo;
- Theknolotši.

Setatamente sa area ye nngwe le ye nngwe sa ya go ithuta se šupa tsela yeo Ditetelokgolo tša go ithuta di ka fihlelelwago ka gona mo mafelelong a Kreiti ya 9. Gape Setatamente sa area ye nngwe le ye nngwe se nepiša maemo a kelo ao a kgontšhago go fihlelelwa ga Ditetelo tša go ithuta. Maemo a kelo a hlaloša botebo bja tsebo le bokgoni bja moithuti mo kreiting ye nngwe le ye nngwe. Maemo a kelo a setatamente sa area ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta a bontšha ka fao tlhabollo ya kgopolo le bokgoni di ka phethagatšwago ka gona go ya le mabaka. Maemo a kelo a ka logaganywa le dikreiti go putlaganya le dikreiti tše dingwe. Go fihlelela kamano ka botlalo magareng ga togagano go putlaganya le diarea tša go ithuta (fao go kgonegago malebana le merero ya go kwagala ya thuto), le kgatelopelekakanywa go tloga go kreiti ye go ya go ye nngwe, ke yona metheo ya kharikhulamo ye.

Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba: Mananeo a go Ithuta

Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba se ikemišeditše go kaonafatša boikgafo gammogo le boitshepo magareng ga barutiši bao ba swanetšego go ba le maikarabelo mo tllhabollong ya Mananeo a bona a go Ithuta. Gore go thekgwe tshepetšo ye, Kgoro ya Thuto e tla fa morero wa tllahlo ya go thewa godimo ga Setatamente se sengwe le se sengwe sa area ya go ithuta. Diprofense di tla tšwela pele go hlabolla ditllahlo ge go tsomega gore go phethagatšwe morero wa merafe ya go fapafapana.

Dikokwane tše bohlokwa, go akaretšwa le dikokwane tše bohlopkwa tša bophelo Ditatamente tša area ya go ithuta tša Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba di gatelela mananeo a go ithuta. Le ge e le gore diarea tša go ithuta di hlaloša dikgopolo, mabokgoni le dikokwane tše bohlokwa tša bophelo gore di fihlelelwe mo kreiting ye nngwe le ye nngwe, mananeo a go ithuta ona a hlaloša boahlamo bja go ithuta gammogo le mešomo ya kelo mo sehlopheng se sengwe le se sengwe. Gape mananeo a go ithuta a tšweletša mananeo ao a hlathollago dibaka le tatelano tša mešomo yeo ka moka ngwaga ka ngwaga, go akaretšwa gape le mehlala ya dithulaganyo tša dithutišo tšeo di swanetšego go rutišwa mo nakong ye e beilwego.

Mo Sehlopheng sa Tlase go na le mananeo a go ithuta a mararo, e lego go ithuta go bala le go ngwala, go bala dinomoro le mabokgoni a bophelo. Mo go Sehlopha sa Gare, Dipolelo le Mmetse ke mananeo a bohlokowa a go ithuta. Diarea tše dingwe tše tša go ithuta di ka no tswakanywa go ya ka dikolo, fela ka tumelelo ya dikgoro tša thuto tša diprofense. Diprofense di ka hlabolla dikwano tša go ama diprofense ka ga dikopanyo tšeo mo go Sehlopha sa Gare. Mo go Sehlopha sa Godimo go na le mananeo a go ithuta a seswai a go thewa godimo ga diarea tša go ithuta. Dikabo tša nako tša area ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta di hlalošwa mo dikreiting le go dihlopha ka moka.

Dikabo tša nako

Mo go Sehlopha sa Tlase, go na le mehuta ye meraro ya Mananeo a go Ithuta: Go ithuta go Bala le go Ngwala, Go ithuta ka Dipalo le Mabokgoni Bophelong. Mo go Sehlopha sa Gare, Dipolelo le Mmetse di lebane le Mananeo a go Ithuta a bohlokwa. Mananeo a go Ithuta a swanetše go kgonthiša gore ditetelo tšeo e lego dinyakwe tše bohlokwa malebana le area ya go ithuta ye nngwe le ye nngwe, di hlalwšwe ka botlalo le ka tshwanelo ka fao go kwešišegago. Dikolo di ka akanya ka ga palo le mokgwa wa Mananeo a mangwe a go Ithuta, ago thewa godimo ga thulaganyo ya dinyakwa tša sekolo, ge fela dinyakwa tša tllhabollo ya setšhaba go Baithuti mo sehlopheng se se rilego, di ka elwa hloko. Mo go Sehlopha sa Godimo go na le Mananeo a go Ithuta a seswai a go thewa godimo ga Ditatamente tša Area ya go Ithuta. Kabo ya dinako ya Area ye nngwe le ye nngwe ya go Ithuta e tšweleditšwe go Dikreiti le go Dihlopha ka moka.

Go ya ka Karolwana ya Molao wa Thwalo ya Barutiši (1998), letšatši la mošomo go barutiši e tla ba diiri tše di šupago. Go ya ka Molao wa Morero wa Thuto ya Bosetšhaba (1996), nako ya go ruta mo bekeng ya sekolo ke diiri tše 35. Taba yeo e tšweleditšwe mo go:

1. Lengwalo-(dokumente) kakaretšotebanywa ISBN 1-919917-08-X, matlakala 17 & 18.
2. Kuranta ya Mmušo, Nomoro. 23406, Vol. 443, Mei 2002, matlakala 26 & 27.

Kelo

Setatamente se sengwe le se sengwe sa area ya go ithuta se akaretša karolo ya kelo ye e hlalošwago ka botlalo. Tllhako ya go thewa godimo ga ditetelo e diriša mekgwa ya kelo yeo e kgontšhago merero ya go fapafapana ya kgokagano ya maleba ya kakanyo. Kelo e swanetše go fa diponagalo tša katlego ya moithuti ka tsela ye e kgotsofatšago, gomme godimo ga fao e be e kgonthiše gore mabokgoni a baithuti a a nyalantšhwa, a be a dirišwe ka tshwanelo. Gape kelo e swanetše go thuša baithuti go kgona go ikahlolela ka ga bokgoni bja bona, gape le go ipeela dinepo tša kगतelopele le go hlohleletša go ithuta go tšwela pele.

Mohuta wa morutiši yo a ukangwago

Barutiši ka moka, go akaretšwa le ditsebi tša thuto, ke bakgathi ba tema ba bohlokwa mo mererong ya go fetoga ga thuto mo Afrika-Borwa. Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba mo go Dikreiti tša R-9 (Dikolong) se hlohleletša gore barutiši ba be le mangwalo a tshwanelo, mabokgoni, gape e be dikgwari mošomong, gape ba be le šedi ye kgolo mererong ya thuto. Ba tla kgona go phethagatša diabe tša go fapafapana tša go hlalošwa ke dinyakwa le maemo a go ama barutiši. Tšeo ka moka di akaretša gore e be bommaditsela mererong ya go ithuta, e be bahlatholli le babeakanyi ba mananeo a go ithuta go akaretšwa le go ba baetapele, gape ba kgone go diriša ditlabakelo ka tshwanelo, le go ba balaodi le borataolo, dirutegi, banyakišiši le go ba baithuti ba moomela, go akaretšwa le go ba dithopaale tša setšhaba, badudi ba mmakgonthe, baruti, baedi/balekanyetši le go ba ditsebi mererong ya diarea tša go ithuta goba dihlopheng tša thuto.

Mohuta wa moithuti yo a ukangwago

Go tšweletšwa ga dikokwane tše bohlokwa tša bophelo go bohlokwa, e sego fela mererong ya go hlabolla bomotho, eupša gape le go kgonthiša gore boitsebišo bja bosetšhaba bja Afrika-Borwa bo thewe godimo ga dikokwane tše bohlokwa tša bophelo tša go fapana kudu le tša go gatelelwa nakong ya thuto ya kgethollo. Mohuta wa moithuti yo go ukangwago ka ga gagwe ke yoo a swanetšego go huetšwa ke dikokwane tše tše bohlokwa tša bophelo, yoo gape a swanetšego go bontšha kgahlego mererong ya bosetšhaba ya go thewa godimo ga tlhompho go demokrasi, tekatekano, seriti sa motho le ditokelo mererong ya bophelo le leago.

MATSENYAGAE A AREA YA GO ITHUTA SEPEDI

Tlhalošišo

Area ya go ithuta Dipolelo e akaretša:

- dipolelo ka moka tša semmušo tše lesometee: Sepedi, Sesotho, Setswana, isiZulu, isiXhosa, isiNdebele, siSwati, Xitsonga, Tshivenda, English le Afrikaans; le
- dipolelo tša go dumelwa ke Boto ya Dipolelo tša Afrika-Borwa (PanSALB) le Lekgotlakabo la Ditifikeiti la Afrika-Borwa (SAFSERT) bjalo ka Breile le Polelomaswao ya Afrika-Borwa.

Area ya go ithuta ya polelo ye nngwe le ye nngwe ya semmušo e na le dikarolo tše tharo, e lego Polelo ya ka gae, Polelotlaleletšo ya mathomo le Polelotlaleletšo ya bobedi.

Mo nageng ya dipolelontši bjalo ka Afrika-Borwa go bohlokwa gore baithuti ba be le bokgoni bja maemo a godimo bja go bolela, bonnyane dipolelo tše pedi, le gore ba kgone go kgokagana/boledišana le batho ba bangwe ka dipolelo tša bona.

Mokgwa wa go diriša dipolelotlaleletšo dipolelongntši

Area ya go ithuta Dipolelo e sepedišana tsela e tee le morero wa polelo ka ga thuto wa Kgoro ya Thuto. Morero wo o fa Makgotlataolo a Dikolo maikarabelo a go kgetha merero ya maleba ya polelo dikolong tša ona ao a nyalanego le ditikologo tša ona ka go gata ka mošito o tee le morero wa tirišo ya polelotlaleletšo bjalo ka karolo ya go tseba dipolelontši. Setatamente sa area ya go ithuta se thekga kharikhulamo go hlhla merero ya mohuta wo ya go lebana le go tšea diphetho ka dikolong. Ka tsela yeo go swanetše go latelwa mokgwa wa morero wa polelontši wa tirišo ya dipolelotlaleletšo:

- Baithuti ka moka ba swanetše go ithuta polelo ya ka gae, godimo ga fao bonnyane ba ithute polelotlaleletšo e tee;
- Baithuti ba ba le sebetse sa go bolela polelotlaleletšo ge ba šetše ba kgona go bolela polelo ya ka gae ka tshwanelo;
- Baithuti ka moka ba swanetše go ithuta polelo ya Bathobaso (Seafrika) lebaka la mengwaga ye e sego ka fase ga ye merero mo mafelelong a Thutokakaretšo le Tlhahlo. Mabakeng a mangwe e ka rutwa bjalo ka polelotlaleletšo ya bobedi.

Polelo ya ka gae, polelotlaleletšo ya mathomo le polelotlaleletšo ya bobedi di ka rutwa ka ditsela tše di fapanego:

- Maemo a kelo ya polelo ya ka gae a akanya gore baithuti ba tla sekolong ba šetše ba na le tsebo le kwešišo ya go bolela polelo yeo. Maemo ao a kelo a thuša tlhabollo ya bokgoni bjoo, gagolo bja mabapi le mehuta ya go fapafapana ya go bala le go ngwala (merero ya go bala, go ngwala, go bogela). A tšweletša kharikhulamo ye maatla ya go thekga polelo ya go ithuta le go ruta
- Polelotlaleletšo ya mathomo yona e akanya gore ga se gore baithuti ba tla sekolong ba šetše ba na le tsebo le kwešišo ya polelo yeo. Kharikhulamo e thongwa ka go hlabolla mabokgoni a baithuti go kwešiša le go bolela polelo yeo. Ka motheo wo, e bopa morero wa go ngwala le go bala. Baithuti ba kgona go šuthiša tsebo ya go bala le go ngwala tšona ka polelo ya ka gae ge ba diriša polelotlaleletšo ya mathomo. Kharikhulamo e thuša go thekga baithuti bao ba tlogo diriša polelotlaleletšo ya mathomo e le polelo ya go

ithuta le go rutwa. Mo mafelelong a Kreiti ya 9, baithuti bao ba swanetše go be ba kgona go diriša polelo ya ka gae le polelotlaleletšo ya mathomo ka tshwanelo mo mererong ya go fapafapana go akaretšwa le ya thuto

- Polelotlaleletšo ya bobedi yona e nepiša baithuti bao ba ratago go ithuta dipolelo tše tharo. Polelo ya boraro e ka no ba polelo ya semmušo goba polelo e šele. Maemo a kelo a kgonthiša gore baithuti ba kgone go ithuta ka polelo yeo mererong ya kgokaganokakaretšo. E hlaloša gore nako ye nnyane e tla fiwa go ithuta polelotlaleletšo ya bobedi ge go bapišwa le polelo ya ka gae goba polelotlaleletšo ya mathomo

Area ya go ithuta dipolelo e akaretša dipolelo ka moka tša semmušo tše 11 bjalo ka:

- Dipolelo tša ka gae;
- Dipolelotlaleletšo tša mathomo, le
- Dipolelotlaleletšo tša bobedi.

Polelo ya go ithuta le go ruta

Re šišinya gore polelo ya ka gae ya moithuti e swanetše go dirišwa go ithuta le go ruta ge go kgonega. Go bohlokwahllokwa ge e ka rutwa mo go Sehlopha sa Tlase fao bana ba ithutago go bala le go ngwala.

Fao baithuti ba aroganago le polelo ya bona ya ka gae go thoma go ithuta polelotlaleletšo ya go ithuta le go rutwa, taba yeo e swanetše go hlokomedišišwa ka tshwanelo mo thulaghanyong:

- Polelotlaleletšo e swanetše go tsebišwa bjalo ka thuto mo go Kreiti ya 1
- Polelo ya ka gae e swanetše go tšwetšwa pele go dirišwa gammogo le polelotlaleletšo ge go kgonega
- Ge baithuti ba fihla sekolong fao polelo ya go ithuta le go ruta e lego polelotlaleletšo ya moithuti, barutiši gammogo le sekolo ba swanetše go dira dikgonagalo tša go thuša le go oketša go ithuta ga bona mo go polelotlaleletšo yeo, go fihlela ge moithuti a kgona go ithuta ka tshwanelo

Maikemišetšo

Dipolelo di bohlokwa maphelong a rena. Re di diriša go kgokagana le go kwešiša lefase la kgauswi le rena. Ka tsela yeo polelo e bopa boitsebišo le tsebo tša rena.

Dipolelo di na le maikemišetšo a go fapafapana ao a bonalago gabotse mo go Setatamente sa Area ya go Ithuta Dipolelo. Ona a lebane le:

- **Bomotho/bowena** - go hlabolla ka go godiša boitsebišo; go godiša tswalano ya mmakgonthe ka gae le setšhabeng; go itseba ,go itlhabolla le go ithabiša
- **Kgokagano** - go kgokagana ka maleba le ka tshwanelo mererong ya leago - go hlabolla ditlabelo tša go gopola le go nagana le go aba ditsela tša go hwetša tshedimošo
- **Bokgabo** - go hlohleletša ditlabakelo tša boikgopolelo le boinaganelo ka dingwalwa tša molomo le tša go ngwalwa
- **Setšo** - go bjala moya wa kwešišo le kgahlego malebana le ka fao ditšo di tšweletšwago, le ka fao di lebanego le merero ya bohwa bja rena ka gona
- **Politiki** - go hlohla maatla; go šušumetša ba bangwe dikgopolong tše di rilego; go thopa dikgopolo tša ba bangwe; le go hlabolla boitsebišo gore bo dule bo tiile
- **Tsinkelo** - go kwešiša setswalle magareng ga polelo, maatla le boitsebišo, le go hlohla tirišo ya tšona ge go tsomega; go kwešiša bohlokwa bja setšo, le go thulana le tlhohleletšo ya go jabetša fao go nyakegago gona

Diponagalo tša go ikgetha le bogomo

Ka fao Area ya go Ithuta Dipolelo le lemago tema ka gona mererong ya kharikhulamo

Area ya go Ithuta Dipolelo

- Hlabolla bobadi le bongwadi, motheo wa merero ye mengwe ye bohlokwa ya go ngwala le go bala
- Lebane le sebetša se bohlokwa sa merero ye mengwe ya go ithuta mo go kharikhulamo, bjalo ka mmetse le diseanse tša leago
- Hlohleletša kwešišo ya tsenelelano ya ditšo, phihlelelo ya diponagalo le kwešišo ye e tseneletšego ya kgopolo ya setšo
- Tutuetša merero ya boikgopolelo, ka fao e tšwetša pele maekemišetšo a go fapafapana a bokgabo le setšo
- Aba kgokagano ya tshedimošo, ka fao e tšwetša pele maikemišetšo a go fapafapana a saense, theknolotši le thutatikologo
- Hlabolla ditlabakelo tše bohlokwa tša go dira gore badudi ba be le maikarabelo setšhabeng sa demokrasi

Dipolelo: Go logaganya tsebo, mabokgoni le mehola (dikokwane tše bohlokwa tša bophelo)

Go na le ditetelo tše kgolo tše 6:

- Ditetelo tša 4 tša mathomo di akaretša mabokgoni a go fapana a polelo (go theeletša, go bolela, go bala, go bogela, gongwala)
- Ditetelo di 5 tše mabapi le tirišo ya polelo mererong ya go nagana le go gopodišiša tše di lego bohlokwa mererong ya polelo (LOLT). Tetelo ye ga ya akaretšwa mo kharikhulamong ya polelotlaleletšo ya bobedi, ka gobane maikemišetšo a yona ga se go lokišetša baithuti go diriša polelo ye bjalo ka LOLT
- Ditetelo tša mathomo tše 4 di akaretša mabokgoni a go fapafapana a polelo
- Tetelo ya 6 e amana le moko wa tsebo ya dipolelo (modumo, mantšu lre popapolelo - dingwalweng Tsebo ye e diragatšwa ka mabokgoni a polelo a go hlalošwa mo go ditetelo tše dingwe

Ditetelo tše di ngwadilwe go tšweletša nepišo ya mehuta ye e ikgethago wa tsebo le mabokgoni, le go dira gore di kwagale gabotse. Le ge go le bjalo, ge re diriša polelo, re logaganya tsebo, mabokgoni le mehola go itlhaloša. Ka go realo kokwane ye bohlokwa ya Setatamente sa Area ya go Ithuta e lebane le momagano ya merero ya polelo ka tsela ya go hlama le go momaganya dingwalwa.

DITETELO TŠA GO ITHUTA DIPOLELO

Tetelo ya go ithuta

Tetelo ya go ithuta ya 1: go theeletša

Moithuti o kgona go theeletša tshedimošo le boithabišo, gomme a amega ka tshwanelo le ka tsenelelo mo bophelong ka kakaretšo.

Tetelo ya go ithuta ya 2: go bolela

Moithuti o kgona go kgokagana ka boitshepo le ka tshwanelo ge ba bolela bophelong ka kakaretšo.

Tetelo ya go ithuta ya 3: go bala le go bogela

Moithuti o kgona go bala le go bogela tshedimošo le boipshino gomme a kgona go iphetolele ka tshwanelo le ka go tsinkela mererong ya bokgabo, setšo le ya maikutlo mo dingwalong.

Tetelo ya go ithuta ya 4: go ngwala

Baithuti ba tla ngwala mehuta ye e fapafapanego ya dingwalo tša nnete le tša boikgopolelo ba lebeletše mafapha a a fapafapanego.

Tetelo ya go ithuta ya 5: go nagana le go gopodišiša

Moithuti o kgona go šomiša polelo go gopola le go gopodišiša ka go realo ba hwetša tsebo, yeo a tlogo e beakanya le go e diriša go ithuta. Go na le tetelo ye nngwe gape ya dipolelotlaleletšo.

Tetelo ya go ithuta ya 6: sebopego le tirišo ya polelo

Moithuti o tseba a bile a kgona go diriša medumo, tlotlontšu le popapolelo ya polelotlaleletšo.

Momagano ya ditetelo

Go bala le go ngwala, go theeletša le go bolela, le tsebo ya popapolelo, le ge di tšweletšwa bjalo ka ditetelo tša go farologana, di swanetše go momagane go momaganywa ge go rutwa.

Mehlala

Baithuti ba tla:

- Theeletša mohuta wo o rilego wa sengwalwa (mohlala, tlhalošo ya tshepetšo)
- Bala le go sekaseka diponagalo tše bohlokwa tša sengwalwa se se sengwe sa mohuta woo (mohlala, Go diriša lebjale le bonolo, go diriša mantšukopanyi/makopanyi, bjalo ka mathomong, ka morago, bjale, bj.bj, le go
- Ngwala sengwalwa se sefsa sa mohuta woo.

Dingwalwa tša go hlangwa le go hlathollwa

Go kgona go hlama le go hlatholla dingwalwa, baithuti ba nyaka tsebo ka ga polelo, tsebo ka ga dingwalwa, mabokgoni le mekgwa ya polelo.

Sengwalwa e ka ba:

- Sa molomo, mohlala, polelo;
- Sa go ngwalwa, mohlala, lengwalo;
- Sa dipolelotirišwa/multimedia, mohlala, papatšo ya thelebišene; le
- Dipolelotirišwantši, mohlala, filimi goba sengwalwa sa thelebišene

Tsebo ya polelo le dingwalwa e akaretša tsebo ka ga:

- Kamano ñ maikemišetšo, sererwa/tabakgolo le bobogedi
- Sebopego sa sengwalwa, mohlala, sereto goba papatšo
- Merero le dikwano tša leago tše di amanago le polelo, mohlala, ka fao batho ba dumedišwago ka gona ka dipolelo tša go fapafapana
- Popapolelo, medumo le tlotlontšu tša polelo
- Go ngwala le go peleta sengwalwa sa go ngwalwa
- Ditshwantšhokgopolo le moakanyetšo mo go dingwalwa tva go bogelwa

Momagano ya polelo ya go ithuta: mehola

Dingwalwa di na le mehola ye e rilego, gomme e ka ba karolo ye e logagantšwego le maikemietšo a dingwalwa tša go fapafapana. Mohlala, maikemišetšo a dipapatšo ke go hlohleletša babadi, batheeletši goba babogedi go diriša setšweletšwa.

Ge ba sekaseka le go hlohla ka fao mehola/dikokwane tše bohlokwa tša bophelo di hlagišwago ka gona ka molomo, go bogelwa le go ngwalwa dingwalwa, baithuti ba tla:

- Ithuta ka fao dingwalwa di ka hlalošago kgopolo ya batho le ditiragalo ka gona
- Hlabollago mabokgonoi a bohlokwa go lekola le, ge go tsomega, go thulana le dikgopolo le mehola ya go amana le bona le go
- Ithuta ka fao ba ka hlalošago mehola ye bohlokwa dingwalweng tša go hlangwa ke bona - mohlala, kgotlelelo, bolo, tlhompho, boipshino, bobotse, metlae, thaloko.

Go kgokaganya polelo ya go ithuta: merero

Polelo ya go ituta gape e ka logaganywa ka merero. Ka go diriša merero go dira gore moithuti a kgone go bopa tlotlontšu ya go nyalelana le sererwa/tabakgolo.

Go kgetha merero le direrwa ka šedi ye kgolo go ka hlohleletša kgahlego ya moithuti. Go fihlelela seo, o swanetše go leka go:

- Hwetša tekatekano ya direrwa le merero tša go kgahla bašemane le basetsana, le baithuti ba magaeng le ditoropong - le merero ya go kopanya baithuti ba go fapafapana
- Kgetha direrwa tša maleba mo maphelong a baithuti, le tša go ba goga maikutlo ka go tšweletša tšeo ba sa di tsebego. Mohlala, ba ka ithuta ka ga dinaga tše dingwe le ditšo tša tšona
- Hlaola merero le direrwa tša go kgokagana le Ditetelo tše bohlokwa tša go hlabolla. Mohlala, baithuti ba swanetše go kgatha tema mererong ya ditokelo tša botho le merero ya tikologo, bjalo ka merero ya bodiidi, HIV/AIDS, go ba le mobu/naga le tirišo ya meetse.

Ditokelo tša botho le merero ya tikologo

Dipolelo ke sebetša se bohlokwa go fihlelela ditokelo tša botho le merero ya tikologo. Ka maemo a kelo a tšona Setatamente sa area ya go ithuta dipolelo se hlabolla sebetša seo go fihlela bokgoni bja magomong. Baithuti ba swanetše go tseba dipolelo tše pedi goba dipolelontši ka tshwanelo gobane di na le ditlabakelo tše bohlokwa tša go kgontšha go tseba lefase le ba phelago go lona go akaretšwa le dingwalwa tša molomo le tša go ngwalwa tša mabapi le lona. Ba swanetše go kgona go tsinkela dingwalwa tšeo le gore ba kgone go di ngwalolla ka tsela ya go godiša ddikgonagalo tša go nyalelana le ditokelo tša botho le merero ya tikologo.

KGAOLO YA 2 SEHLOPHA SA GARE (DIKREITI TŠA 4-6)

MATSENO

Maikemišetšo a go ithuta polelo ya tlaleletšo ke go kgona go boledišana le batho ba Afrika-Borwa ka tshwanelo, ka nepo ya go tšeana kgopu. Karolo ya go ba Moafrika-Borwa wa mmakgonthe ke go tseba dipolelo tše dintši.

Maikemišetšomagolo ke go dira gore moithuti a be le sebete sa go diriša polelo, kudu ya go bolelwa gore a kgone go bolela ka bolokologi go tloga polelong ye go ya go ye nngwe. Go swanetše go ba le karolwana ye maatla ya go tsenya moya wa lethabo le papadi go moithuti ge a ithuta, mola ka lehlakoreng le lengwe moithuti a swanetše go hlompha setšo sa polelo yeo. Seo ba ithutago sona se swanetše go ba thuša go kgokagana ka bolokologi le batho ba Afrika-Borwa ba mengwaga ya go lekana le yeo, bao ebilego ba bolela polelo yeo.

Baithuti ba ka no ithuta polelontle/-šele ya go swana le Sefora goba Sejeremane, Searapo goba Sehindu bjalo ka polelotlaleletšo ya bobedi. Se se tla ba thuša go bolela le batho ba bangwe ba go tšwa dikarolong tša Afrika le lefase ka bophara. E tla ba thuša go hwetša mošomo go tša boeti. Polelo yeo ke karolo ya bohwa go akaretšwa le sedumedi, ka go realo e bohlokwa maphelo a baithuti.

Nepišo

Baithuti ba go thoma go ithuta polelo ya tlaleletšo ya bobedi ba swanetše go be ba kgona go bala le go ngwala, le gore ba be ba šetše ba ithutile kutšwana ka ga go ithuta polelo. Ba tla diriša seo ba se tsebago ka ga go ithuta polelo ya ka gae, le ka ga seo ba se tsebago ka ga go bala le go ngwala ge ba ithuta polelo yeo ye mpsha. Mo lebakeng le ba tla kgona go šupa le go sekaseka dipatrone tša polelo, ba be ba diriša melao ya thutapolelo.

Mo mathomong ba tla kwešiša go feta seo ba ka se tšweletšago. Mabokgoni a bobadi le bobogedi a polelo ya ka gae a swanetše go ba a le maemong a godimo mo lebakeng le. Tlhohlo ye kgolo e tla ba go hlabolla bokgoni bja polelo ya tlaleletšo ya bobedi gore ba diragatše mabokgoni ao.

Gannyane gannyane baithuti ba tla phathekgišwa mabokgoni a polelo ya bobedi ya tlaleletšo

Go bala le go ngwala ga baithuti ba, go tla ba bohlokwa ge bobedi di ka logagantšhwa mmogo le polelo ya go bolelwa ka tsela ya kelelo, ka go dira bjalo go tla ba go hlabollwa mekgwanakgwana ya go ithuta. Go bala ka go ngwala go tla ba bohlokwa kudu mo tlabollong ya tlotlontšu le dibopego tše di rilego tša polelo. Dipuku tša go hlopšha ka tshwanelo le metlae ye bonolo, mmogo di tla kgatha tema ye bohlokwa.

Baithuti ba tla thoma go ba le sebete ka gore ba tla be ba kgona go ithuta polelo ya tlaleletšo. Taba ye e bolela gore mo mathomong ga se go letelwe gore ba tla be ba kgona go bolela goba go ngwala ka tshwanelo. Ba swanetše go theeletša kutšwana tirišo ya polelo. Mešomo e swanetše go fihlelelwa gabonolo, gomme go swanetše go ba tlhohleletšo ya ditsela tša poeletšo le togagantšho ya polelotlaleletšo ya bobedi.

Go na le nakwana ye nnyane ka gare ga kharikhulamo ya polelo ya tlaleletšo ya bobedi. Le ge go le bjalo, ga se go letelwe gore baithuti ba tla diriša polelo ye go nagana le go gopodišiša - ka tsela yeo, ga re akaretše tetelo ya go ithuta ya 5 mo polelongtlaleletšo ya bobedi.

Hlohleletša go itirela le go ithuta ka dinako tšohle

- leka go hlohleletša baithuti go;
- bogela mananeo a thelebišene le go theeleša radio ka polelo ya tlaleletšo ya bobedi; le go
- gape ba swanetše go hlohleletšwa go diriša polelo ye sekolong le motseng.

Baithuti ba tla kgonaga go ithuta polelo ye ka katlego ge fela ba ka itapiša go e diriša mererong yohle mo maphelong a bona.

Sekolo se swanetše go hlagiša tikologo yeo e hlohleletšago, ebile e thekgago go bolelwa ga dipolelo tše dintši. Go ithuta polelo ya tlaleletšo ya bobedi go swanetše go thuša baithuti go:

- hlabolla le go lemoga dithekniki tša go ithuta polelo ye;
- kwešiša gore go ithuta dipolelo tše mpsha ke karolo ya go ithuta bophelong ka moka; le go
- gatelela kwešišo ya bona ya bohlokwa bja dipolelontši le ditšontši mo maphelong a bona.

DITETELO TŠA GO ITHUTA

Tetelo ya go ithuta ya 1: go theeletša

Moithuti o kgona go theeletša ka nepo ya go hwetša tshedimošo le boipshino, gomme a iphetolela ka tshwanelo le ka tsinkelo mo bophelong ka kakaretšo:

Go theeletša polelotlaleletšo kutšwana ga maemo a godingwana go bopa motheo wa tlhabollo ya mabokgoni a mangwe ka moka. Bokgoni bja go ithuta le go fetola ditshwaotshwao le maikutlo ga bathuti go tla thoma go otlologa gannyane gannyane.

Tetelo ya go ithuta ya 2: go bolela

Moithuti o kgona go kgokagana ka bokgoni le ka boitshepo ge a bolela mo bophelong ka kakaretšo:

Gannyane gannyane, baithuti ba tla ba le sebete sa go itlhaloša ka bobona gabonolo. Mo mathomong ba tla swaragana le go ithuta sebopego sa motheo wa polelo (bjalo ka polelo ya madume). Ka go theeletša, gannyane gannyane ba tla kgona go diriša polelo ka tshwanelo.

Tetelo ya go ithuta ya 3: go bala le go bogela

Moithuti o tla kgona go bala ka nepo ya go ikhweletša tshedimošo le boipshino gomme a kgona go iphetolela ka tshwanelo le ka go tsinkela dikokwane tše bohlokwa tša bophelo tša go lebana le dingwalwa tša bokgabo, setšo le maikutlo:

Mo mathomong, polelo ya dingwalwa e tla bonagala e le ye bonolo. Go bala dipuku tša go kgethwa ka šedi go bohlokwa go hlabolla polelo, kudu tlotlontšu. Gape go bala ke motheo wa go ngwala ka polelotlaleletšo.

Tetelo ya go ithuta ya 4: go ngwala

Moithuti o tla kgona go ngwala mehuta ye e fapafapanego ya dingwalwa tša nnete le tša boikgopolelo a lebeletše mafapha ao a fapafapanego:

Baithuti ba tlo ngwala dingwalwa tše bonolo go boledišana/kgokagana (mohlala, meleatša). Ka thušo ya 'freimi/motheo' ba tla kgona go itlhamela dingwalwa.

Tetelo ya go ithuta ya 5 ga e gona mo go Polelotlaleletšo ya Bobedi

(Bona Kgaolo ya 1, karolo ya go bitšwa Dipolelo: go logaganywa tsebo, mabokgoni le dikokwane tše bohlokwa tša bophelo).

Tetelo ya go ithuta ya 6: sebopego le tirišo ya polelo

Moithuti o tla kgona go tseba le go diriša medumo, tlotlontšu le thutapolelo ya polelo ya tlaleletšo:

Medumo, thutapolelo le tlotlontšu ke metheo ya polelo. Di swanetše go rutwa ka go amanywa le go logaganywa le go bala, go theeletša le go bolela.

MAEMO A KELO LE DINGWALWA

Mo karolong ye e latelago, maemo a kelo a tetelo ye nngwe le yengwe a tla fiwa kreiti ye nngwe le ye nngwe. Go fiwa mehlala ya dingwalwa ya go dirišwa ge go logaganywa go ithuta polelo. Ye ga se mehlala fela, morutiši a ka tlaleletša ka ya gagwe ya maleba.

Kreiti ya 4

Dingwalwa tše di šišintšwego

Bomolomo:

- Ditaelo tše bonolo tše kopana
- Dikoša tše bonolo
- Dikanegelo tše bonolo
- Dingwalwa tše bonolo
- Dipolelo tše bonolo ka dihlogo tše di tlwaelegilego
- Go kgatha tema dingwalweng (tiragatšo)

Go ngwala/bogela:

- Dikanegelo tša diswantšho di nago le mantšu
- Dipuku tša metlae
- Dipapatšo tše bonolo
- Dipotšišo tša dinyakišišo le diforomo tše bonolo
- Maswao ao a lego mo tikologong
- Dipuku tša methopo:
  - Dipukuntšu tša maleme a mabedi
  - Pukukgakollo

Multimedia/Polelotirišwantši:

- Ditemana tše di tšwago mananeong a TV

Kreiti ya 5

Dingwalwa tše di šišintšwego

Bomolomo:

- Dikanegelo tša dilo tše di diregilego
- Ditaelo
- Dikanegelo tše bonolo
- Dingwalwa tša nnete tše bonolo
- Dipolelo tše bonolo ka dihlogo tše di tlwaelegilego
- Go kgatha tema dingwalweng (tiragatšo)
- Dipapatšo tša thelebišene

Go ngwala/bogela:

- Dikanegelo tša diswantšho di nago le mantšu
- Dipuku tša metlae
- Dikanegelo tše bonolo (go akaretšwa le dipadi tše di beakantšwego)
- Dingwalwa tša nnete tše bonolo (go akaretšwa le dipadi tše di beakantšwego)
- Dipapatšo
- Dipotšišo tša dinyakišišo le diforomo tše bonolo
- Dingwalwa tša nnete tše bonolo (mohlala, dikarata tša go dumediša, lenaneo la go reka, ditlankana, mabenkeleng)
- Dipuku tša methopo:
  - Dipukuntšu tša maleme a mabedi
  - Pukukgakollo

Multimedia/Polelotirišwantši:

- Ditemana tše di tšwago mananeong a TV
- Dipapatšo tša thelebišene

Kreiti ya 6

Dingwalwa tše di šišintšwego

Bomolomo:

- Dikanegelo tša dilo tše di diregilego
- Ditaelo
- Ditaetšo
- Dikanegelo
- Dingwalwa tša nnete tše bonolo
- Dipoledišano ka dihlogo tše di tlwaelegilego
- Go kgatha tema dingwalweng (tiragatšo)
- Dipapatšo tša thelebišene/pego tša boso

Go ngwala/bogela:

- Dipuku tša metlae
- Dikanegelo tše bonolo (go akaretšwa le dipadi tše di beakantšwego)
- Dingwalwa tša nnete (go akaretšwa le dipadi tše di beakantšwego)
- Dipapatšo
- Dipotšišo tša dinyakišišo le diforomo tše bonolo
- Dingwalwa tša nnete tše kopana (mohlala, dikakanywaphelo)
- Dipostara
- Direto tše bonolo
- Dikhathuni
- Metlae
- Dipuku tša methopo:
  - Dipukuntšu tša maleme a mabedi
  - Pukukgakollo

Multimedia/Polelotirišwantši:

- Ditemana tše kopana tše di tšwago mananeong a TV
- Dipapatšo tša thelebišene
- Mananeo a pegoditabantši a polelo ao a hwetšwago mo go di-CD-Romo (ge di le gona)

Kreiti ya 4

Tetelo ya go ithuta ya 1

GO THEELETŠA

Moithuti o tla theeletša ka nepo ya go hwetša tshedimošo le boipshino, gomme a iphetolela ka tshwanelo le ka tsinkelo mo bophelong ka kakaretšo

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Kwešiša le go fetola ditaelo ka mokgwa wa ditho tša mmele.
- Kwešiša le go fetola dipotšišo tše bonolo (mohlala, Leina la gago o mang?, O dula kae?, Tatago ke mang?).
- Kwešiša kanegelo ye kopana ye bonolo goba sengwalwa sa go thewa godimo ga nnete ka go araba dipotšišo tše bonolo.
- Laetša kwešišo ya ditemana tša bomolomo tša nnete (mohlala, koša ye e tsebegago) ka go araba dipotšišo ka 'Ee' goba 'Aowa', goba dikarabo tše kopana goba ka go tlatša dikgoba fao mantšu a tlogetšwego.
- Baithuti ba tla bontšha gore ba tseba medumo ya polelo ka go:
  - kgethologanya magareng ga dihlopha tša mantšu (mohlala, lapa/lapa, molala/molala).
- Thoma go lemoga tše dingwe tša diponagalo tša segalo le morethetho.
- Ngwala piletšo ye kopana ye bonolo.

Kreiti ya 5

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Theeletša le go araba ditaelo.
- Theeletša le go araba dipotšišo tše bonolo (mohlala, O rata sejo sefe?, O ka raloka diketo goba tšhese?).
- Theeletša dikanegelo tše dikopana tše bonolo.
- Theeletša dingwalwana tše dikopana tša nnete (mohlala, koša ya go tsebega, papatšo ya thelebišene goba radio).
- Lemoga medumo ya polelo (yeo e lego bohlokwa ge go bitšwa mantšu, go ngwalwa le go bolelwa).
- Thoma go lemoga diponagalo tša segalo le kgatelelo.
- Ngwala piletšo ye kopana.

Kreiti ya 6

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Theeletša le go araba ditaelo tša go latelana (mohlala, ditaelo tša go bapala papadi ye e itšego).
- Theeletša le go araba dipotšišo tše kopana (mohlala, O kile wa ya Cape Town? Ke seopedi sefe seo o se ratago?).
- Theeletša dingwalwa tše bonolo le tša kgonthe le go araba dipotšišo ka molomo goba ka go ngwala.
- Theeletša dikanegelo tše kopana le tša go thekgwa godimo ga ditiragalo tša nnete (mohlala, pego ya tša boso ya sealemoya goba ya thelebišene) le go araba dipotšišo ka go bolela goba ka go ngwala goba go tlatša tšhate, seswantšho goba temana.
- Thoma go lemoga diponagalo tša segalo le kgatelelo.
- Kgona go kgaogantšha medumo ya polelo, (ye e lego bohlokwa ge ba bitša mantšu, go bala le go ngwala).
- Kgona go ngwala piletšo.

Kreiti ya 4

Tetelo ya go ithuta ya 2

GO BOLELA

Baithuti ba tla kgokagana ka bokgoni le boitshepo ge ba bolela mo bophelong ka kakaretšo

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Fetola dipotšišo tše bonolo ka tshwanelo (mohlala, Leina la gago o mang?, O na le mengwa ye mekae?).
- Kgopela gaboleta (mohlala, Hle nthuše! Ke kgopela go ya ntlwang ya botshwelamare).
- Boledišana le modirišanemmogo (mohlala, ka ga tšeo le di ratago le tšeo le sa di ratego).
- Kwešiša dikwano le diphapano tša setšo (mohlala, Go dumediša batho ba bagolo, bagwera, bao o sa ba tsebego (baeng) ka polelo ya ka gae, polelotlaleletšo ya mathomo le ya bobedi).
- Kgatha tema mo mabakeng a go tsebega (mohlala, go kopana la mathomo le mogwera yo mofsa).

Kreiti ya 5

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Araba dipotšišo tše bonolo ka tshwanelo (mohlala, O rata dijo dife?, Matswalo a gago a neng?).
- Bolela ditiragalo (mohlala, Ka Mokibelo ke tšwa toropong. La mathomo ke tsene posong).
- Dira nyakišišo ye bonolo ka phapošingborutelo (mohlala, dijo goba dipapadi tšeo ba di ratago).
- Hlaloša maikutlo ka go diriša mantšu a go ba hlahla (mohlala 'Ke ... (thabile, nyamile, befetšwe). 'Ke kwa ke ... (thabile, lapile, befetšwe).
- Bolela mantšu a go hlompha (mohlala, Nka lekantšha dieta tše?).
- Nyaka tlhalošo (mohlala, tshwarelo, ga ke kwešiše).
- Kwešiša go swana le go fapana ga ditšo (mohlala, ka fao go laetšwago boikobo ka polelo ya ka gae, ya mathomo le ya bobedi).
- Diragatša dilo (mohlala, go ya go reka).

Kreiti ya 6

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Araba dipotšišo ka tshwanelo (mohlala, O ka ntaetša gore sepetlele se kae?, Maphodiseng ke kae?, Matswalo a gago a be a le neng?).
- Botšiša le go laetša batho mafelo (mohlala, Theoga ka setrata se. Ge o fihla dirobotong, o arogele ka letsogong la ngele).
- Tšea dikgang ka hlogo ye bonolo (mohlala, Go bolela ka maemo a boso).
- Dira nyakišišo ka phapošingborutelo (mohlala, Go botšiša bao ba ratago mananeo ao a itšego a thelebišene, dipapadi, bjalobjalo. Ba fe le pego ya tšeo ba ngwadilego ka tšona).
- Efa pego (mohlala, ka ga lesolo la dinyakišišo).
- Kgona go kgopela (mohlala, O ka mpotša gore lebenkele la kgauswi le kae?).
- Nyaka tlhalošo (mohlala, Tshwarelo, ga ke kwešiše. O ka bolela ka go nanya?).
- Kwešiša go swana le go fapana ga ditšo (mohlala, go kgopela thušo go batho bao o sa ba tsebego, go swana le go botšiša gore lefelo le le itšego le kae).
- Diragatša dilo tše di itšego (mohlala, go botšiša tsela).

Kreiti ya 4

Tetelo ya go ithuta ya 3

GO BALA LE GO BOGELA

Baithuti ba tla bala ka nepo ya go ikhweletša tshedimošo le boipshino gomme ba kgona go iphetolela ka tshwanelo le ka go tsinkela dikokwane tše bohlokwa tša bophelo tša go lebana le dingwalwa tša bokgabo, setšo le maikutlo

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Bala dingwalwa tše kopana ka thekgo ya seswantšho:
  - kwantšha mantšu le mafoko le diswantšho;
  - papatšo;
  - dikanegelo tša diswantšho tša matseno a kgogedi;
  - metlae; le go
  - maswao (mohlala, a go swana le a tsela).

- Bala le go opela košana ye bonolo ya go tsebega, (goba go feleletša dikgoba tše di tlogetšwego, ka mantšu a a rilego).

- Diriša dipuku tša methopo go ithuta polelo:
  - pukuntšu ya dipolelo tše pedi;
  - puku ya mothopo ya thutapolelo; le go
  - dithuto tša malebana le dipolelotirišwantši/multi-media

- Bala le go kwešiša mantšu a go fihlela go 500 ao a dirišwago mo polelong mo mafelelo a Kreiti ya 4.

Kreiti ya 5

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Bala dingwalwa tše dikopana le diswantšho (mohlala, dipapatšo, dikanegelo tša diswantšho tša go ba le mafoko, ditshegišo, dikhathune le metlae):
  - bala kanegelo ye kopana ye bonolo goba sengwalwa sa saense;
  - bala dingwalwa tše dikopana tša nnete (mohlala, dikarata tša madume, lenaneo la go reka, setlankana sa supamakete, dintlha tša ditaba tša kuranta); le
  - bala le go opela dikoša tša go tsebega (mohlomongwe go di feleletša ka mantšu ao a sego gona).
- Bala dipuku tša methopo go ithuta polelo:
  - pukuntšu ya polelo e tee goba tše pedi
- Dipuku tše di hlaoletšwego baithuti.
- Bala palo ya mantšu a go lekana a 500 go fihlela go a 1000 mo kgatong ye.
- Bontšha tlotlontšu ya bobadi bja mantšu a 1000 ge ngwaga o fela.

Kreiti ya 6

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Bala dingwalwa tše dikopana le diswantšho (mohlala dipapatšo, dikanegelo tša diswantšho tša go ba le mafoko, ditshegišo, dikhathune le metlae).
- Bala kanegelo ye kopana goba sengwalwa bjalo ka bokantle bja CD.
- Bala dingwalwa tša kgonthe tše dikopana (mohlala, maemo a boso ka kuranteng, go ithuta dinaledi le dikoša tša go tsebega).
- Bala dipuku tše mmalwa tše di hlaoletšwego baithuti go bala (tša go ba le mantšu a magareng ga a 1,000 le 1,500).
- Diriša dipuku tša mothopo tša go ithuta polelo:
  - pukuntšu ya polelo e tee goba tše pedi;
  - dipuku tša go ithuta polelo; le go
  - kgona go bala mantšu a 1,500 ge ngwaga o fela.

Kreiti ya 4

Tetelo ya go ithuta ya 4

GO NGWALA

Moithuti o tla kgona go ngwala mehuta ye e fapafapanego ya dingwalwa tša nnete le tša boikgopolelo, a lebeletše mafapha a a fapafapanego

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Feleletša diboepogo tše bonolo (mohlala, lenaneo la dipotšišonyakišišo ka ga gagwe).
- Ngwala poledišano ye bonolo (mohlala, go feleletša polelo ya metlae ka gare ga dipudula).
- Feleletša mantšu ao a tlogetšwego mafokong.
- Ngwala mafoko ka go diriša freimi/metheo/seboepogo (mohlala, Ke rata.... Ga ke rate...).
- Rulaganya mafoko go ya ka tatelano ya ona go bopa temana.
- Fetolela sengwalwa se bonolo gore se sepelelane le tirišo ya mmakgonthe ya polelo yeo - go tšwa polelong ya ka gae go ya polelong ya tlaleletšo ya bobedi.
- Kgethologanya magareng ga mantšu a go fapafapana ao a kwanago ka modumo le mopeleto (mohlala, pela/pela, noka/noka/noka, hloya/hloya).

Kreiti ya 5

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Tlatša difomo tše bonolo (mohlala, dipotšišo mabapi le boyena, goba lenanaeo la dipotšišonyakišišo).
- Ngwala le go diragatša poledišano ye kopana (mohlala, go laetša motho tsela).
- Ngwala lefoko ka go diriša freimi/motheo/sebopego (mohlala, Ke ikwa ke le...).
- Ngwala mafoko ka thulaganyo ya ona go hlama temana.
- Peleta mantšu a go ba le ditlhaka tše pedi (mohlala, mmutla, lla).
- Fetolela temana ye kopana go tšwa go polelo ya ka gae go ya go polelo ya tlaleletšo go lemoga tirišo ya yona.

Kreiti ya 6

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Tlatša difomo tše bonolo (mohlala, dipotšišo tša dipotšišonyakišišo ka ga moithuti).
- Ngwala le go diragatša poledišano ye kopana (mohlala, ka go laetša motho tsela).
- Ngwala sereto ka go mo fa mantšu a sona a mangwe (mohlala, Pula e a..., Phefo e a ...).
- Ngwala temana.
- Rulaganya postara (ka go tšweletša dipoelo tša nyakišišo ya phapošiborutelo; go bontšha dilo tše ba di ratago).
- Fetolela ditemana tše kopana ka go se fefole tirišo ya tšona (mohlala, ka go fetolela koša go tšwa polelong ya gae go ya go polelo ya tlaleletšo ya bobedi).

Kreiti ya 4

Tetelo ya go ithuta ya 6

SEBOPEGO LE TIRIŠO YA POLELO

Moithuti o tla tseba, a be a kgona go diriša medumo, tlotlontšu le thutapolelo ya polelo ya tlaleletšo

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Kwagatša medumo ya mantšu a polelo yeo (ka maikemišetšo a go lwela nepagalo ya yona).
- Bontšha kgatelelo ya maleba mantšung (ka maikemišetšo a go lwela nepagalo).
- Bontšha kgatelelo ya maleba mafokong (ka maikemišetšo a go lwela nepagalo).
- Go bontšha phapano magareng ga mantšu (mohlala, pela/pela, molala/molala).
- Bopa lefoko le bonolo (mohlala, Ke rata nama).
- Kwešiša ka go diriša lebjale le bonolo (mohlala, Ke dula Seshego).
- Kwešiša ka go diriša dipego tša kganetšo (mohlala, Ga ke dule Seshego, Nka se boe gape).
- Kwešiša ka go diriša mathuši (mohlala, Ke tla ya le yena, O dula a sepela).
- Kwešiša ka go diriša medirišotaelo (mohlala, Eya sekolong, Sepela le yena).
- Kwešiša ka go diriša bontši (mohlala, monna/banna, mohlare/mehlare).
- Kwešiša ka go diriša mašala (mohlala, Ke sepela le yena/ bona/ lena).

Kreiti ya 5

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Diriša medumo, tlotlontšu le popapolelo tša polelotlaleletšo.
- Kwagatša mantšu ka nepagalo.
- Logaganya mahlaodi le mahlathi mafokong a makopana, go swana le mohlare wo motelele. Ke rata dinamune kudu).
- Diriša segalo ka tshwanelo.
- Theeletša phapano magareng ga mantšu fao go lego phapano ya modumo o tee (mohlala, noka, noka).
- Kwešiša le go diriša lebjaletšweledi, (mohlala, O sa ja bogobe).
- Kwešiša le go diriša lefetile (mohlala, Lehono ke phakgame/phakgamile ka iri ya bone mesong).
- Kwešiša le go diriša bontši (mohlala, banna, dikgomo).
- Kwešiša le go diriša kgokanyi, (mohlala, La mathomo, la bobedi , ka morago).
- Ngwala mantšu a mafsa (tlotlontšu) ka dipukuntšung.
- Dira dinyepollo tša mantšu (mohlala, nyepollantšuputla).

Kreiti ya 6

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Kwagatša mantšu ka nepagalo.
- Diriša segalo sa nepagalo mantšung le mafokong).
- Logaganya mahlaodi le mahlathi mafokong a makopana (mohlala, mohlare wo motelele. Ke rata dinamune kudu).
- Logaganya mafoko ka 'le' (mohlala, O tla ja bogobe le go nwa meetse).
- Diriša lefetile (mohlala, O phakgamile mesong ya lehono).
- Diriša letlago (mohlala, Ke tla mmona bosasa).
- Diriša medirišopeelano (mohlala, Ge e ka se ne go tla ba komelelo).
- Ngwalolla tlotlontšu ka pukuntšung ya gagwe.
- Feleletša dinyepollantšu tše di itšego (mohlala, nyepollo ya ntšuputla ye bonolo).
- Raloka papadintšu (go bapala ka mantšu).
- Peleta mantšu ka tshwanelo (mohlala, patla le phatla, mpša le mpšhe).

Kreiti ya 4

Tetelo ya go ithuta ya 6 (e tšwela pele)

SEBOPEGO LE TIRIŠO YA POLELO

Moithuti o tla tseba, a be a kgona go diriša medumo, tlotlontšu le thutapolelo ya polelo ya tlaleletšo

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Kwešiša ka go diriša dibopego tša mabotšiši (mohlala, O dula kae?, O dula le mang?).
- Kwešiša ka go diriša matlema (mohlala, ka gare ga, kgauswi le).
- Kwešiša ka go diriša tlotlontšu mabapi le phapoši le ka ga boitsebišo.
- Bapala dithaloko tša polelo (mohlala, go tswakatswakanya ditlhaka tša lentšu gomme a kgopele baithuti go bopa lentšu leo).
- Bontšha ge a na le tlotlontšu ya go kaaka mantšu a 500 mo mafelelong a Kreiti ya 4.

Kreiti ya 5

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Laetša go tseba mantšu ao a ka bago 1,000 ge ngwaga o fela mo mafelelong a Kreiti ya 5.

Kreiti ya 6

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Hlama mantšu (mohlala, bala le mmadi, sebadi).
- Laetša tlotlontšu ya mantšu ao a ka bago 1,500 ge ngwaga o fela.

KGAOLO YA 3 SEHLOPHA SA GODIMO (DIKREITI TŠA 7-9)

MATSENO

Mo mafelelong a sehlopha sa godimo, baithuti ba swanetše go kgona go bolela le badudi ba Afrika-Borwa ka tshwanelo le ka sebete mererong ya leago ka polelo ya bobedi ya tlaleletšo. Ba swanetše go kgona go tšea kgopu baboleledi ba polelo yeo, ka go tswakatswakanya polelo ya bona le polelo yeo. Taba yeo e bontšha tlhompho go batho, ka fao e kgontšha baithuti go ba karolo ya setšhaba sa Afrika-Borwa. Ka yeo nako baithuti ba swanetše go ba le sebete sa go diriša polelo yeo, gagolo go bolela ka molomo. Ba swanetše go ipshina ge ba tswakatswakanya dipolelo tšeo. Ka go dira bjalo go swanetše go ba le boipshino le moya wa papadi go moithuti yoo, mola ka lehlakoreng le lengwe go bjalo tlhompho mererong ya polelo le setšo.

Malebana le baithuti bao ba ithutago polelo e šele, le bona ba swanetše go be ba kgona go diriša polelo ka tshwanelo go ya mafelelong a sehlopha sa godimo. Ba swanetše go kgona go diriša polelo mererong ya kgokagano le ya bobadi le bongwadi.

Nepišo

Baithuti ba swanetše go be ba šetše ba itlhabarile ka bokgoni bja motheo ka go diriša polelotlaleletšo ya bobedi mo sehlopheng sa gare. Ba tla hlabolla le go oketša bokgoni bjoo mo sehlopheng sa godimo. Mo mafelelong a Kreiti ya 9 baithuti ba swanetše go kgona go diriša polelo ka tshwanelo mo mererong ya leago ya go fapafapana. Mohlala, ba swanetše go kgona go bolela ka tshwanelo le baithuti ba bangwe ba polelo yeo. Ba swanetše go kgona go boledišana ka mogala le go bogela mananeo a go tsebega a thelebišene ka polelo yeo. Go bitša mantšu go swanetše go ba ga maleba, gomme ga se ba swanela go dira diphošo tše ntši tša thutapolelo le tlotlontšu. Ba swanetše go ba le tlotlontšu ya mantšu a go kaaka a 3000 (ao ba a kwešišago eupša e sego ao ba kgonago go a diriša). Ba swanetše go ba le kgahlego ya setšo sa polelo yeo. Mohlala, ba swanetše go lemoga diphapano tša ditšo le meila, gomme gape ba swanetše go tseba go boledišana le batho ba bangwe ka tshwanelo le ka tlhompho. Godimo ga fao, ba swanetše go ikwa ba na le sebete sa go boledišwa ke baboleledi ba polelo yeo. Ka go realo sekolo se swanetše go hlohleletša moya wa go tseba dipolelo tše ntši le go thekga bohlokwa bja merero ya bophelo. Mabapi le polelo e šele, gona baithuti ba swanetše go e rutwa ka sekolong, mohlala, ka matšatši a setšo. Go ithuta polelotlaleletšo ya bobedi go swanetše go thuša baithuti go hlabolla mekgwa ya go ithuta polelo le go kwešiša gore go ithuta polelo ye mpsha ke karolo ya go ithuta gammapaale.

Dingwalwa tše di loketšego maemo ao

Mo polelong ya tlaleletšo ya bobedi, mengwaga ya baithuti, go akaretšwa le dikgahlego tša bona, di swanetše go ba maamong a godimo. Go bohlokwa go humana dingwalwa tše bonolo tša go tshepagala tša go kgahla bafsa. Dingwalwa tša go bala tše di hlaotšwego di kgatha tema ye bohlokwa. Ge baithuti ba bala ka tshwanelo, ba tla itlhabara ka polelo yeo.

DITETELO TŠA GO ITHUTA

Tetelo ya go ithuta ya 1: go theeletša

Moithuti o tla theeletša ka nepo ya go hwetša tshedimošo, gomme a kgona go iphetolela ka tshwanelo le ka tsinkelo mo bophelong ka kakaretšo:

Go theeletša polelotlaleletšo kutšwana, ebile ka tshwanelo ke motheo wa tlhabollo ya mabokgoni ka moka. Gannyane gannyane baithuti ba tla kgona go kwešiša dingwalwa tše teletšana, tša go se tume kudu ka ditsela tša go fapafapana.

Tetelo ya go ithuta ya 2: go bolela

Moithuti o tla kgona go kgokagana ka bokgoni le boitshepo ge a bolela bophelong ka kakaretšo:

Baithuti ba tla ithuta polelo yeo, e sego ka hlogo, eupša ka mokgwa wa tshwanelo (mohlala, go kgopelwa go tšhelelwa petrole mo lefelong la go tšhela petrole), gomme, gannyane gannyane, ba tla kgona go diriša polelo yeo ka go ipopela dikgopolo tša bona.

Tetelo ya go ithuta ya 3: go bala le go bogela

Moithuti o tla kgona go bala ka nepo ya go ikhweletša tshedimošo le boipshino gomme a kgona go iphetolela ka tshwanelo le ka go tsinkela dikokwane tše bohlokwa tša bophelo tša go lebana le dingwalwa tša bokgabo, setšo le maikutlo:

Go balwa ga dingwalwa tša go hlaolwa ka tshwanelo, mo maemong a a lokilego, go bohlokwa mo tlhabollong ya polelo, kudukudu tlotlontšu. Gape go bala go bohlokwa go baithuti ba polelo e šele ka gobane polelo ya go ngwalwa ke mothopogolo wa go tseba lefase la ka ntle ga phapošiborutelo.

Tetelo ya go ithuta ya 4: go ngwala

Moithuti o tla kgona go ngwala dingwalwa tša mehuta ye e fapafapanego ya dingwalwa tša nnete le tša boikgopolelo, a lebeletše mafapha ao a fapafapanego:

Baithuti ba tla kgona go ngwala ka bokgoni mererong ya go fapafapana.

Tetelo ya go ithuta ya 6: sebopego le tirišo ya polelo

Moithuti o tla kgona go diriša medumo, mantšu le thutapolelo go hlohleletša le go hlatholla dingwalwa:

Medumo, thutapolelo le tlotlontšu ke ona maswika a motheo a polelo. Di swanetše go rutwa go ya ka kamano le togagano ya go bala, go theeletša le go bolela.

MAEMO A KELO LE DNGWALWA

Mo karolong ye e latelago, maemo a kelo a tetelo ye nngwe le yenngwe a tla fiwa kreiti ye nngwe le ye nngwe. Go fiwa mehlala ya dingwalwa ya go dirišwa ge go logaganywa go ithuta polelo. Ye ga se mehlala fela, morutiši a ka tlaleletša ka ya gagwe ya maleba.

Kreiti ya 7

Dingwalwa tša go bolelwa

Bomolomo:

- Dipoledišano
- Dipolelo
- Melaetša
- Dipotšišonyakišišo
- Dikanegelo
- Dikoša
- Direto tša molomo (mohlala, dibalade, diretotumišo)
- Dipego (dipegelo)
- Ditherišano
- Ditiragatšo
- Metlae
- Dipapadi
- Mananeo a bonolo a radio

Dingwalwa tša go ngwalwa/bogelwa:

- Dikanegelo
- Dipadi/dikanegelo tša go hlopšha
- Ditaodišwana tša kgatišobaka le kuranta
- Dipapatšo
- Melaetša
- Diposkarata tša madume
- Diposkarata ka kakaretšo
- Mangwalo
- Dinyepollo tša mantšu
- Ditafola, ditšhate, dikrafo
- Methopo ya dipuku (dipukuntšu tša dipolelo tše pedi, le dipuku tša thutapolelo)

Dipolelotirišwantši/Multimedia:

- Mananeo a thelebišene (mohlala, dipolelo tša radio)
- Dipapatšo tša thelebišene
- Difilimi
- Divideo
- Di-CD-Romo le inthanete (ge go kgonega)

Kreiti ya 8

Dingwalwa tša go bolelwa

Bomolomo:

- Dipoledišano
- Dipolelo
- Melaetša
- Dipotšišonyakišišo
- Dikanegelo
- Dikoša
- Direto tša molomo (mohlala, dibalade, diretotumišo)
- Dipego (dipegelo, dinyakišišo)
- Ditherišano
- Ditiragatšo
- Metlae
- Dipapadi
- Mananeo a radio

Dingwalwa tša go ngwalwa/bogelwa:

- Dikanegelo
- Dipadi/dikanegelo tša go hlopšha
- Ditaodišwana tša kgatišobaka le kuranta
- Dipapatšo
- Melaetša
- Diposkarata tša madume
- Diposkarata ka akaretšo
- Mangwalo
- Dinyepollo tša mantšu
- Ditafofa, ditšhate, dikrafo
- Methopo ya dipuku (dipukuntšu tša dipolelo tše pedi, le dipuku tša thutapolelo)

Dipolelotirišwantši/Multimedia:

- Mananeo a thelebišene (mohlala, dipolelo tša radio)
- Dipapatšo tša thelebišene
- Difilimi
- Divideo
- Di-CD-Romo le inthanete (ge go kgonega)

Kreiti ya 9

Dingwalwa tša go bolelwa

Bomolomo:

- Dipoledišano
- Dipolelo
- Melaetša
- Dipotšišonyakišišo
- Dikanegelo
- Dikoša
- Direto tša molomo (mohlala, dibalade, diretotumišo)
- Dipego (dipegelo, dinyakišišo)
- Ditherišano
- Dingangišano
- Ditiragatšo
- Metlae
- Dipapadi
- Mananeo a radio

Dingwalwa tša go ngwalwa/bogelwa:

- Dikanegelo
- Dipadi/dikanegelo tša go hlopšha
- Ditaodišwana tša kgatišobaka le kuranta
- Dipapatšo
- Melaetša
- Diposkarata tša madume
- Diposkarata ka kakaretšo
- Mangwalo
- Dinyepollo tša mantšu
- Ditafola, ditšhate, dikrafo
- Methopo ya dipuku (dipukuntšu tša dipolelo tše pedi, le dipuku tša thutapolelo)

Dipolelotirišwantši/Multimedia:

- Mananeo a thelebišene (mohlala, dipolelo tša radio)
- Dipapatšo tša thelebišene
- Difilimi
- Divideo
- Di-CD-Romo le inthanete (ge go kgonega)

Kreiti ya 7

Tetelo ya go ithuta ya 1

GO THEELETŠA

Moithuti o tla theeletša ka nepo ya go hwetša tshedimošo, gomme a kgona go iphetolela ka tshwanelo le ka tsinkelo mo bophelong ka kakaretšo

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Theeletša le go araba dipotšišo tše bonolo (mohlala, O kile wa ya Cape Town?, O ile neng?).
- Theeletša le go kgona go ngwala molaetša wa mogala.
- Theeletša ditaba le dikanegelo tše bonolo.
- Theeletša dingwalwa tša go botega (koša ye e tlwaelegilego).
- Kgona go kgethologanya medumo ya polelo; yeo e lego bohlokwa ge ba bitša mantšu, ba ngwala le ge ba bala.
- Thoma go lemoga segalo le kwagatšo ya mantšu.
- Ngwala pukuntšu ye kopana ye bonolo.

Kreiti ya 8

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Theeletša le go araba dipotšišo (mohlala, Ke swanetše ke dire eng?).
- Theeletša dikgang tše kopana.
- Theeletša dikanegelo tše bonolo le tšeo di theilwego godimo ga nnete.
- Theeletša le go bogela dingwalwa tša go botega (dipoledišano tša thelebišene).
- Kgoni go farologanya medumo ya polelo, yeo e lego bohlokwa ge ba bitša mantšu, ba ngwala goba ba bala.
- Lem Lemoga diponagalo tše dingwe tša segalo le pitšo ya mantšu.
- Ngwala piletšo ye kopana.

Kreiti ya 9

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Theeletša le go araba dipotšišo (mohlala, Ke swanetše ke dire eng?).
- Theeletša dikgang tše telele.
- Theeletša dikanegelo tše bonolo le tšeo di theilwego godimo ga nnete.
- Theeletša dingwalwa tše di tshepagalago (mohlala, dipolelišano tša radio).
- Kgoni go farologanya medumo ya polelo, yeo e lego bohlokwa (ge ba bitša mantšu, ba ngwala goba ba bala).
- Lemoga segalo le pitšo ya mantšu.
- Ngwala piletšo (mohlala, lengwalo).

Kreiti ya 7

Tetelo ya go ithuta ya 2

GO BOLELA

Moithuti o tla kgona go kgokagana ka bokgoni le boitshepo ge a bolela bophelong ka kakaretšo

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Fetola dipotšišo ka tshwanelo (mohlala, Ke mang yo a bolelago?, Nka bolela le...?, Nka tlogela molaetša?).
- Tšea dikgang go swana le ka mogala.
- Botšiša moithuti yo mongwe dipotšišonyakišišo le go fa pego ka seo se bego se bolelwa.
- Kgopela ka tlhompho le ka boleta (mohlala, O ka tša molaetša wo hle?).
- Botšiša fao ba sego ba kwešiša (mohlala, Tshwarelo, Ga se ka kwa gabotse. Le ka boeletša?).
- Kwešiša go fapana ga ditšo (mohlala, ka moo batho ba bolelago ka gona mogaleng go ya ka setšo sa bona).
- Diragatša (mohlala, go letša mogala, se a se dirago ge a amogela molaetša wa sele fao a sa swanelago go bolela ka yona).

Kreiti ya 8

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Theeletša le go araba dipotšišo (mohlala, Ke swanetše ke dire eng?).
- Kgatha tema dipoledišanong (mohlala, go abagana bothata le go kgopela keletšo).
- Kgoni go dira dinyakišišo tše bonolo tša ka phapošingborutelo (mohlala, dilo tše di re tshwenyago maikutlo), go diriša ditafola goba dikrafo go tšweletša dipolelo, le go fa ditshwaotshwao.
- Botšiša gore a kwešiše fao o ratago go tseba.
- Kwešiša dikwano le diphapano tša setšo (mohlala, mohuta wa tshedimošo ya go ama motho yo a rilego, yeo e ka botšišwago ditšong tša go fapana; mehuta ya dilo tšeo di ka ahlaahlwago mo ditšong tša go fapana - diila).
- Diragatša 'mathata' ao a amago bafsa.

Kreiti ya 9

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Araba dipotšišo ka tshwanelo (mohlala, O go boditše eng?, O mpoeditše gore o tšwa toropong, ebile o bone Tshepo).
- Bega seo yo mongwe a se boletšego.
- Kgatha tema ka dihlophapoledišano tše nnyane, fao motho o tee a begago tšeo ba bangwe ba di boletšego.
- Botšiša go hwetša tsebo, (moithuti yo mongwe o tla bega tšeo ba di boletšego sehlopheng).
- Kwešiša diphapano le dikwano tša setšo (mohlala, ka fao lerato le bonwago ka gona ditšong ka go fapana, dilo tšeo o ka di bolelago le tšeo o ka se di bolelego - diila).
- Diragatša seo se diregago ge mosetsana a gahlana le mošemane letšatši la mathomo, ba eya dijong.
- Swara ngangišano (mohlala, ka ga bohlokwa le go hloka bohlokwa ga yunifomo ya sekolo).

Kreiti ya 7

Tetelo ya go ithuta ya 3

GO BALA LE GO BOGELA

Moithuti o tla kgona go bala ka nepo ya go ikhweletša tshedimošo le boipshino, gomme a kgona go iphetolela ka tshwanelo le ka go tsinkela dikokwane tše bohlokwa tša bophelo tša go lebana le dingwalwa tša bokgabo, setšo le ya maikutlo

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Bala dikanegelo tše dikopana tša go ba le diswantšho (mohlala, papatšo ya disele, kanegelo ya go ba le diswantšho le mafoko, ditshegišo, metlae).
- Bala kanegelo goba sereto gabonolo goba sengwalwa sa go thekgwa godimo ga ditiragalo.
- Bala dingwalwa tše dikopana tša go botega (mohlala, bokantle bja CD, dihlogo tša dikuranta, metlae).
- Bala mantšu ao a hlaotšwego a magareng ga a 1,500 le 2,000 mo kgatong ye.
- Kgona go bala mantšu ao a ka bago a 2,000 ge ngwaga o fela.

Kreiti ya 8

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Bala mehuta ye e fapafapanego ya dikanegelo le dingwalwa tšeo di theilwego godimo ga ditiragalo tša nnete.
- Bala dikanegelo, direto le dikoša tše bonolo.
- Bala dingwalwa tša nnete tša go botega tše kopana (mohlala, mangwalo a go tšwa letlakaleng la dikeletšo la kgatišobaka).
- Lebeledišiša papatšo ka tsinkelo.
- Bala mantšu ao a hlaotšwego a a ka bago magareng ga 2,000 le 2,500.
- Kgona go bala mantšu ao a ka bago 2,500 ge ngwaga o fela.
- Ngwala lengwalo (mohlala, la go ya ka kholomong ya maele ya kgatišobaka).
- Araba lengwalo la go tšwelela ka go kholomo ya maele ya kgatišobaka.
- Ngwala le go diragatša poledišano ye kopana (mohlala, go kgopela le go fa maele).
- Ngwala kanegelo ye kopana.

Kreiti ya 9

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Beakanya karata ya madume.
- Hlama (sereto se sekopana).
- Ngwala lengwalo (mohlala, go ngwalela mokgotse).
- Hlama le go diragatša poledišano ye kopana (mohlala, go kgopela motho go ya le yena dijong, go botša motho gore o a mo rata).
- Ngwala kanegelo ye kopana.
- Fetolela sengwalwa (mohlala go fetolela lengwalo la baratani go tšwa polelong ye nngwe go ya go ye nngwe).
- Tlatša dinyepollo (mohlala, nyepollo ya mantšu le ya go raloka dipapadi bjalo ka skrebolo).
- Laetša go kgona go peleta ka tshwanelo.

Kreiti ya 7

Tetelo ya go ithuta ya 3 (e tšwela pele)

GO BALA LE GO BOGELA

Moithuti o tla kgona go bala ka nepo ya go ikhweletša tshedimošo le boipshino, gomme a kgona go iphetolela ka tshwanelo le ka go tsinkela dikokwane tše bohlokwa tša bophelo tša go lebana le dingwalwa tša bokgabo, setšo le ya maikutlo

Maemo a Kelo

(Ga go sa na maemo a Kelo a tetelo ye ya go ithuta mo kreiting ye)

Kreiti ya 8

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Fetolela sengwalwa go tloga polelong ye e itšego go ya go ye nngwe (mohlala, lengwalo ka kholomong ya maele ya kgatišobaka).
- Tlatša dinyepollantšu tša dipapadi (mohlala, skrebole).
- Hlokomela diboego le mopeleto wa mantšu a mafsa (mohlala, ka go kopanya -ng maineng - thaba - thabeng).

Kreiti ya 9

Maemo a Kelo

(Ga go sa na maemo a kelo a tetelo ye ya go ithuta mo kreiting ye)

Kreiti ya 7

Tetelo ya go ithuta ya 4

GO NGWALA

Moithuti o tla kgona go ngwala mehuta ye e fapafapanego ya dingwalwa tša nnete le tša boikgopolelo, a lebeletše mafapha a a fapafapanego

Maemo a Kelo

Re tlo lemoga se ge moithuti a:

- Ngwala melaetša (mohlala, godimo ga pukwana ya melaetša).
- Ngwala a bile a tšweletša polelo ye bonolo (mohlala, poledišano le moagišane mabapi le lešata la mmimo).
- Beakanyetša papatšo ye bonolo.
- Ngwala temana.
- Ngwalolla sengwalwa go tšwa polelong ye go ya go ye nngwe (mohlala, papatšo).
- Raloka dipapadinyepollantšu le dithaloko tše dingwe bjalo ka sekrebole.
- Farologanaya magareng ga mantšu a medumo ya go swana a go ngwalwa ka go fapana.

Kreiti ya 8

Maemo a Kelo

Re tlo lemogo se ge moithuti a:

- Ngwala mangwalo (mohlala, a morulaganyi).
- Ngwala le go fetola mangwalo.
- Ngwala le go diragatša dipoledišano (go botšišana le go eletšana).
- Ngwala kanegelo ye bonolo ye kopana.
- Fetolela sengwalwa se sekopana go tšwa polelong ye go ya go ye nngwe (mohlala, moleatša ka poskarata).
- Go bapala dinyepollantšu le dithaloko tše dingwe.
- Bopa le go pelete mantšu a mafsa (mohlala, ka go oketša -ile, - itše mading; -ng maineng).

Kreiti ya 9

Maemo a Kelo

Re tlo lemogo se ge moithuti a:

- Ngwala kanegelo ye kopana ya leago (mohlala, lengwalo la segwera).
- Ngwala ka maikemišetšo a go hlama dingwalwa (mohlala, sereto se sekopana).
- Beakanyetša dingwalwa tše kopana tša go akaretša tša go ngwalwa le go bogelwa (mohlala, poskarata/postara ya madume).
- Ngwala le go tšweletša poledišano ye bonolo (go bolešana ka ga kopano ya lena ya mathomo).
- Ngwala kanegelo ye kopana.
- Fetolela sengwalwa se sekopana go tšwa polelong ye go ya go ye nngwe.
- Go bapala dinyepollantšu le dithaloko tše dingwe.
- Bontšha go gola ga bokgoni/tsebo bja go peleta ka nepagalo.

Kreiti ya 7

Tetelo ya go ithuta ya 6

SEBOPEGO LE TIRIŠO YA POLELO

Moithuti o tla kgona go diriša medumo, mantšu le thutapolelo go hlohletša le go hlatholla dingwalwa

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Kwagatša mantšu, diriša segalo sa lentšu le lefoko ka tshwanelo.
- Diriša mahlaodi (mohlala, yo motelele, ye kgolo, ye tala).
- Kgokaganya mafoko ka 'le' le 'fela' (mohlala, O tllile fela ga se a tle le diaparo).
- Diriša lephethi (mohlala, Ba šomile gabotse ngwaga wo, le lebjaletšweledi, Ba sa šomile gabotse ngwaga wo).
- Diriša modirišopeelano (mohlala, Ge nka swara Lotto, ke tla rekela mma kolo).

- Diriša modirišokgonego:
  - pula e tla na (tumelo);
  - pula e swanetše e ne (tshwanelo);
  - pula e ka na (kgonagalo); le go
  - pula e ka no na (go ka kgonega).
- Kwešiša ka go diriša mantšu a go nyalelana (mohlala, Motho yo mogolo, e sego motho e goba wo mogolo).
- Ngwala tlotlontšu ka pukuntšung ya gago.

- Bontšha tlotlontšu ya go lekana mantšu a 2000 ge ngwaga o fela.

Kreiti ya 8

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Kwagatša mantšu, le go šomiša segalo le kgatelelo tša mantšu le mafoko ka tshwanelo.
- Kwešiša le go diriša mabopi ka tshwanelo (mohlala, monna o..., banna ba...).
- Kwešiša le go diriša lephethi la letšweledi (mohlala, Ba be ba bala puku).
- Kwešiša le go diriša matlema a lefelo (mohlala, godimo ga, ka morago ga, kgauswi le).
- Kwešiša le go diriša medirišo go laetša kgapeletšo le tshwanelo:
  - o swanetše o hlokomele (tshwanelo);
  - go nyakega gore o hlokomele (nyakego);
  - ga se wa swanela go se hlokomele (tumo); le go
  - ga se wa dumelelwa go se hlokomele (ganega).
- Kwešiša le go diriša dikafoko mo mading (mohlala, kwešiša go, kitimišwa ke, bolawa ke, rengwa ke, bolela le, bolela ka).
- Ngwala tlotlontšu ka pukuntšung ya bona.
- Kgona mantšu ao a ka bago magareng ga 2,500 ge ngwaga o fela.

Kreiti ya 9

Maemo a Kelo

Re lemoga se ge moithuti a:

- Kwagatša mantšu, le go šomiša segalo le kgatelelo tša mantšu le mafoko ka tshwanelo.
- Kwešiša le go diriša tirwa.
- Kwešiša le go diriša lefetile (Ge ke fihla ke hweditše a se gona).
- Kwešiša le go diriša modirišopeelano (Ge nka thopa tšhelete ke tla reka ntlo).
- Diriša mantšu a kgoro e tee go oketša tlotlontšu (mohlala, lerato, moratiwa, rato).
- Ngwala tlotlontšu ka pukuntšung ya bona.
- Bontšha tlotlontšu ya bobadi ya mantšu a go lekana a 3000 ge ngwaga o fela.

KGAOLO YA 4 KELO YA MOITHUTI

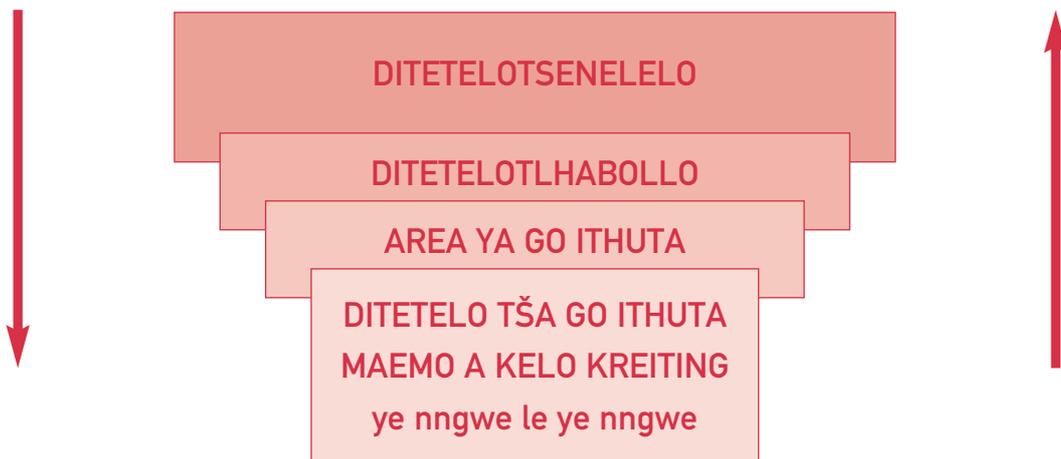
MATSENO

Tlhako ya kelo ya Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba sa Dikreiti tša R-9 (dikolong) se theilwe godimo ga dikokwane tša thuto ya go thewa godimo ga ditetelo. Kelo e swanetše go tšweletša katlego ya moithuti ka tsela ya maleba, le go kgonthiša gore baithuti ba logaganywe le gore ba diriše tsebo le mabokgoni ka tshwanelo. Kelo, gape, e swanetše go thuša baithuti go dira diphetho ka ga mabokgoni a bona gore ba kgone go fihlelela maikemišetšo a bona a go amana le kगतelopele le go hlohleletša go ithuta.

Go thuša mo tshepetšong ya kelo ya moithuti, Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba se:

- tšweletša ditetelo tša go ithuta gammogo le maemo a kelo mo go area ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta mo go kgato ya Thutokakaretšo le Tlhahlo (Dikreiti tša R-9);
- akanyetša ditetelotsenelelo le ditetelotlhabollo ka gare ga ditetelo tša go ithuta le maemo a kelo;
- bea maemo a kelo mo modung wa tshepetšo ya kelo kreiting ye nngwe le ye nngwe. Maemo a kelo a hlaloša kgato yeo baithuti ba swanetšego go bontšha katlego ya bona ya ditetelo tša go ithuta ka tsela ya go teba ya go utolla katlego ya bona.

Seswantšho se se latelago se laetša kamano magareng ga dikarolwana tša moakanyetšo wa Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba:

DIKOKWANE TŠA KELO TŠE DI DIRIŠWAGO MO GO THUTO YA GO THEWA GODIMO GA DITETELO

Tlhalošo

Kelo mo go Setatamete se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba mo go Dikreiti tša R-9 (dikolong) ke tshpetšo ye e tšwelago pele, ye e beakantšwego, ya go kgoboketša tshedimošo ya go ela bokgooni bja baithuti ka go bo bapetša le maemo a kelo go ya ka ditetelo tša go ithuta. E nyaka tlhabološo ye e tiilego ya dinyakwa gammogo le mekgwa ya maleba yeo e tlogo kgontšha baithuti go fana ka pegelo ye bohlokwa go baithuti le go begela batswadi le batho ba bangwe bao ba nago le kgahlego mererong yeo.

Dikarolwana tše bohlokwa

Thuto ya go thewa godimo ga ditetelo ke mokgwa wa go ruta le go ithuta woo o hlalošago ka nepagalo tšeo go letetšwego gore moithuti a di fihlelele. Kokwane ye bohlokwa ya yona e lebane le gore morutiši o bolela pele ga nako tšeo go letetšwego gore baithuti ba di fihlelele. Mošomo wa morutiši ke go thuša go ruta baithuti go fihlelela dinyakwa tša kelo ya go ithuta go ya ka kharikhulamo; mošomo wa baithuti ke go ithuta goba go phethagatša maemo ao a letetšwego a kelo. Kelo e bohlokwa mo thutong ya go thewa godimo ga ditetelo ka gobane ke setlabakelo sa go ela/lekanyetša phihlelelo ya moithuti mo kreiting ye nngwe le ye nngwe.

Go thuša baithuti go fihlelela bokgoni bja bona ka botlalo, kelo e swanetše go:

- bonagala le go nepiša ka tshwanelo;
- logaganywa le go ruta le go ithuta;
- thewa godimo ga dinyakwa goba maemo;
- logaganywa, ka go diriša mešomo ya go nyalelana, go akaretšwa le mekgwa, le kamano; le go
- loka, botega, kgotsofatša, gata mošito o tee le moithuti le gore e be ya go kobega ka tshwanelo go dumelela go oketšego ga dibaka.

Maikemišetšo a maemo a kelo

Maikemišetšo a magolo a go ela baithuti ke gore ba gole le gore ba hlabologe. Ka tsela yeo kelo e dirišetšwa go hlokomela kgatelopele ya baithuti le go kgonagatša go ithuta. Tirišo ye nngwe ya kelo e akaretša:

- *Kelo ya motheo ya go ithuta pele ga mathomo a thuto*
Gantši kelotheo (ya motheo) e direga mo mathomong a kreiti goba sehlopha go kgonthiša seo baithuti ba šetšego ba se tseba. E thuša baithuti go rulaganya mananeo le mešomo ya go ithuta.
- *Kelonyakišišo*
Kelonyakišišo e dirišwa go hwetša mekgwa le mabaka a ditšhitiša/mapheko a go ithuta ao a itemogelwago ke baithuti ba ba rilego. E latelwa ke tlhahlo, thekgo ya maleba le mekgwa ya tsenelano.
- *Kelo ya fomatifi*
Kelo ya fomatifi e dirišwa go hlokomela le go thekga tshpetšo ya go ithuta le go ruta, gomme gape e sedimoša baithuti le barutiši ka ga kgatelopele ya go ithuta. Pegelo ya maleba e fiwa go kgontšha baithuti go gola.

■ *Kelo ya samatifi*

Kelo ya samatifi e hlaloša seswantšhokakaretšo sa kgatelopele ya baithuti mo nakong ye filwego, mohlala, mo mafelelong a sehla goba ngwaga, goba ge go le tšhutišo go ya sekolong se sengwe.

■ *Kelo ka lenaneo*

Kelo go ya ka lenaneo ke tsela ya go hlokomela bokgoni bja lenaneo la thuto. Karolwana ya yona ke kelo ya bokgoni bja moithuti ge bo bapetšwa le dinyakwa tša bosetšhaba. Kelo ya go ya ka lenaneo e phethagatšwa mo mafelelong a sehlopha se sengwe le se sengwe mo kgatong ya Thutokakaretšo le Tlhahlo.

Sampolekemedi ya dikolo le baithuti e hlaolwa go tšwa kelong ka lenaneo ya profense gona ya bosetšhaba.

KELO YA GO GATELA PELE

Diponagalo tša kelo ya go gatela pele

Kelo ya go gatela pele ke mokgwakgolo woo kelo e dirišwago ka gona mo go Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba. E akaretša dikokwane ka moka tša kelo ya thuto ya go thewa godimo ga ditetelo, gomme e tiiša gore kelo e:

- *phethagatšwe le lebakeng le rilego gomme e be e tšwele/gatele pele:* Go ithuta go elwa ka mehla gomme direkoto tša kgatelopele ya baithuti di tsebišwa ngwaka ka moka;
- *thekga kgolo le tllhabollo ya baithuti:* Baithuti e ba bakgathi ba tema ba mafolofolo mo thutong le ge ba elwa, ba bile ba kwešiša dinyakwa tša go dirišwa ge go elwa mešomo ya bona, gape ba angwa ke morero wa go itekanyetša, ebile ba iphelela dinyakwa tša bona, ka go itšweletša ka go ithuta, gomme ka go dira bjalo, ba hlohleletša maitemogelo a bona;
- *fa pegelo ya go tšwa lehlakoreng la ithuta le go ruta:* Pegelo ke karolwana ye bohlokwa ya kelo ya fomatifi. Mekgwa ya pegelo e akaretša go botšiša dipotšišo tša maleba, ka go nepiša ditshwaotshwao tša morutiši tša bomolomo le tša go ngwalwa tša go lebana le maikemišetšo a peleng ao a swanetšego go fihlelelwa ka mošomo wa kelo ebile gape le go hlohleletša go kgatha tema ga moithuti;
- *dumelela togaganyo ya kelo:* Taba ye e ka akaretša go elwa ga palo ya ditetelo tša go ithuta ka gare ga mošomo wa go elwa, gomme gwa tswakanywa palo ya mekgwa ya go fapafapana ya go ela. Bokgoni mo go ditetelo tša go ithuta tše di ikgethago, bo ka laetšwa ka ditsela tša go fapana, gomme ka yona tsela yeo mekgwa ya go fapafapana ya kelo go akaretšwa le dibaka di swanetše go fiwa gore baithuti ba bontšhe bokgoni bja bona;
- *diriša mekgwa ya go nepiša dinyakwa tša go fapafapana tša moithuti (polelo, nama, maikutlo le setšo):* Kelo ya go tšwela pele e dumelela barutiši go angwa ke merero ya baithuti ya go lebana le dinyakwa tša thuto ya go ikgetha le go kgona go fediša mapheko a go ithuta ka go diriša mekgwa ye bonolo. Mo sehlopheng sefe kapa sefe sa baithuti, go na le mekgwa ya go fapafapana ya go ithuta. Ga se gore go swanetše go elwa baithuti ka moka ka nako e tee le gona ka tsela e tee; le go

- *dumelela kelo ya samatifi*: Go kgoboketšwa ga dipolelo tša mešomo ya go ela kgatelopele go fa seswan-tšomoka sa kgatelopele ya moithuti mo nakong ye e filwego. Kelo ya samatifi e swanetše go rulaganywa ka hloko ye kgolo go tloga mathomong a ngwaga, go akaretšwa le dibaka tša go fapafapana tša go bontšha tšeo ba di tsebago/ithutilego tšona.

Mekgwa ya kelo

Kgetho ya go diriša mekgwa ya kelo ga e nape e kgotsofatša le ge e le gore e ikgetha go ya ka morutiši yo mongwe le yo mongwe, kreiti ye nngwe le ye nngwe le sekolo ka sekolo, godimo ga fao e itshamile ka tsebo ya seprofešene ya morutiši. Go ba gona ga tikologo le methopo go huetša dikwano tša mohuta woo, eupša le ge e le gore methopo e a swana, barutiši ba fapana go ya ka dikgetho tša bona. Mekgwa ya go kgethwa ya mešomo ya go elwa e swanetše go nepiša maemo a kelo a go lekanyetšwa, gammogo le maikemišetšo a kelo ao a swanetše go kwešišwa ka botlalo ke baithuti le barutiši bao ba angwago. Mabokgoni a ka bontšhwa ka ditsela tše di fapanego. Ka fao go myakega mekgwa ya go fapafapana ya go bontšha mabokgoni a bona ka botlalo.

Mešomo ya go swana ya kelo

Maikemišetšo a mešomo ya kelo ya go swana ke go:

- Tiiša kwano/tshwano ge morutiši a ela;
- Hlohleletša maemo a go swana;
- Matlafatša bokgoni bja kelo ya go tšwela pele ya ka sekolong;
- Oketša nepagalo ya tshepetšo ya kelo go akaretšwa le ditlabakelo;
- Kgonthiša dibaka tša go oketšwa tša baithuti; le go
- Kgonthiša gore mešomo ya go elwa ka dikolong e nepiše mabokgone le katlego.

Mešomo ya ka mehla ya kelo e ka rulaganywa ke dikolo kgatong ya bosetšhaba, profense, selete goba sehlopha gomme e swanetše go lekolwa go tšwa ka ntle.

GO LAOLA KELO

Batho bao ba angwago ke kelo

Sekolo le barutiši ba šikere maikarabelo a go elwa ga baithuti. Go letetšwe gore barutiši ba tšweletše tshepetšo ya maleba ya go nepagala ya kelo. Merero/melao ya profense e swanetše go tiiša gore baithuti ba kgatha tema mererong ya go ithuta, gape go ba le dihlophakelo tša sekolo, dihlophathekgo tša selete, ditirelothušo le batswadi.

Lenaneo la kelo la sekolo

Sekolo se sengwe le se sengwe se swanetše go hlabolla lenaneo la kelo la go thewa godimo ga ditlahlo tša profense le tša bosetšhaba. O swanetše go ba le leanokelo le sehlopha la sekolo go hlohleletša phethagatšo ya lenaneo leo. Sehlopha se swanetše go ba le kemedi go tšwa Sehlopheng se sengwe le se sengwe le go area ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta.

Go kgonthiša mokgwa wo wa go ela wa seprofešene, lenaneo la sekolo la kelo o swanetše go hlalošwa gabotse:

- Ka fao kelo ya go gatela pele e swanetšego go rulaganywa ka gona gammogo le go phethagatšwa;
- Ka fao dipuku tša direkoto di swanetšego go swarwa ka gona, go akaretšwa le phihlelelo le polokego ya tšona;
- Dikhoutu tša kelo di laolwa ke profense;
- Ka fao kgonthišo ya kelo ya ka ntle e swanetšego go ba gona;
- Go tlwaelwa ga mokgwa wa go bega;
- Go hlokomelwa ga ditshepetšo ka moka tša kelo; le
- Go hlahlwa ga bašomedi mererong a kelo.

Mererong yeo tlhahlo e nyakegago sekolong e akaretša:

- Tsela ya go diriša dinyakwa/dipapatšo go ela;
- Go hwetša kwano magareng ga barutiši mo kreiting e tee go ya ka dinyakwa tše di kgotsofatšago tša ditetelo tša go ithuta;
- Ka fao ditshwaotshwao di ka ngwalwago ka gona go elwa ga dipoelo le dipego; le
- Go fihlelela kwešišo ya go swana ya lenaneo la sekolo la kelo.

GO BOLOKA DIREKOTO

Dipuku tša direkoto

Go boloka direkoto ka tshwanelo go bohlokwa mererong ya kelo ka moka, gagolo kelo ya go gatela pele. Puku ya direkoto goba faele e swanetše go bolokwa ka tshwanelo ke morutiši yo mongwe le yo mongwe. E swanetše go ba le:

- Leina la moithuti;
- Tšatšikgwedi ya kelo;
- Leina le tlhalošo tša mošomo wa go elwa;
- Dipoelo tša mešomo ya kelo, go ya ka diarea tša go ithuta goba mananeo a go ithuta; le
- Ditshwaotshwao go thekga maikemišetšo.

Direkoto ka moka di swanetše go fihlelelwa, di swanetše go hlathollega gabonolo, di swanetše go bolokwa ka tshwanelo, di se bonwe ke mang goba mang le gore di be le thušo mo tshepetšong ya go ruta le go bega.

Lenaneo la sekolo la kelo le ntšha ditaba ka botlalo tša mabapi le go tlatšwa ga dipuku tša direkoto. Dikhoutu tša kelo di dirišwa go hlaloša ka fao moithuti a tšweletšago bokgoni ka gona ge go bapetšwa le ditetelo tša go ithuta. Dikhoutu tšeo di dirišwago, di swanetše go ba bonolo di be di kwešišwe ke baithuti le batswadi.

Dikhoutu tša go dirišwa ge go elwa

Go na le ditsela tše ntši tšeo ka tšona kelo ya pegelo e ka fiwago baithuti ka gona le ka fao e ka ngwalollwago ke barutiši ka gona. Go kgetha tsela ye kaone go ela mošomo go magetleng a palo ya dinyakwa tša go swana le:

- Palo ya baithuti ka phapošingborutelo le bogolo bja nako yeo e fiwago morutiši;
- Bothata le botelele bja mošomo wo o elwago;
- Diteng tše go ithutwago tšona go akaretšwa le mabokgoni ao a elwago (mohlala Mmetse goba bongwadi);
- Ka fao pegelo e ka fiwa ka potlako;
- Ka fao pegelo e ka nepiša motho ka gona;
- Go dirišwa ga dinyakwa (dipapatšo) ke morutiši ka go hlaloša bokgoni bja moithuti; le
- Go bona ka fao moithuti a tšweletšago bokgoni ka gona ge go bapetšwa le bokgoni bja gagwe bja go feta; le/goba dinyakwa tša maemo a kelo le ditetelo tša go ithuta.

Dikhoutu tša kelo di kaone go phala merero ye mengwe. Mohlala, ditshwaotshwao di ka fiwa ka botlalo, moithuti yo mongwe le yo mongwe a ka tšwelela ka ditšhišinyo ka maikemišetšo a go kaonafatša. Ditshwaotshwao gape di bohlokwa ge go begwa ka ga bokgoni bja moithuti ge go bapetšwa le maemo a kelo. Le ge go le bjalo, ditshwaotshwao di tšea nako go ngwalwa ebile ga di bonolo go ngwalollwa. Dikhoutu tša go swana le ‘Go kgona kudukdu’, ‘Go kgona kudu’, ‘Go kgona’, Go ba le bokgoni’ le ‘Go se be le bokgoni’ di ngwalega gabonolo ebile ka potlako, gape di dumelela kgatelopele ya kelo ge e bapetšwa le mošomo wa peleng le ge go bapetšwa le maemo a kelo ao. Le ge go le bjalo, ga a fe ditaba ka botlalo tša malebana le ditshwaotshwao. Ka lehlakoreng le lengwe, meputso yona e ngwalollwa ka potlako gomme ebile e ka hlakanywa, ya atišwa ya be ya aroganywa. Ditaba tšeo ka moka di bohlokwa ge go elwa bokgoni/tsebo bja moithuti bja go nyalana le bja ba bangwe ka phapošingborutelo, gammogo le ka dikreiting le dikolong tše dingwe. Le ge go le bjalo, di fa tshedimošo ye nnyane ya bokgoni bja moithuti ge bo bapetšwa le maemo a kelo.

Mehlala, magareng ga tše dingwe, dikhoutu tše dingwe gape tša kelo di lebane le:

- Go se atlege, go nyakile go ba gona, go fihleletšwe;
- Bokgoni bja go kgotsofatša, go nyakega thekgo;
- A, B, C; le
- Dikafoko (goba dipapatšo) di rulaganyeditšwe go ela mošomo goba pego.

Ge go dirišwa khoutu ya kelo, pegelo e bohlokwa ge e tswakanywa le ditshwaotshwao. Go na le kgonagalo ya dikaonafatšo tšeo di tlogo fihlelelwa ge baithuti ba fiwa pegelo ya go ngwalwa go phala go fa meputso fela. Le ge e le gore meputso le dipersente di na le mohola kudu go ngwalolla mošomo, ka gobane go bonolo go ngwala meputso ka gare ga puku ya direktoto, gantši ga di bohlokwa ge go begwa le ge go fiwa pegelo. Mathata a mangwe a go hlagišwa ke meputso ke a gore meputso e ka oketšwa kudu le go hlakahlakanywa, gomme ka tsela yeo ga e tšweletše seswantšho se sebotse sa katlego le kgatelopele ya baithuti. Ge baithuti ba feditše mošomo wa go feta o tee go na le bofokodi bja go diriša dipalo meputsong, go hlakanya le go hwetša palogare. Ge seo se phethilwe, meputso e lahlegelwa ke maatla a yona a go tšweletša/begela tshedimošo ya kgonthe. Palogare goba moputso wa magareng ga o tšweletše seo moithuti a lego sona, ke gore moithuti a ka no be a fihleletše seo a ithutilego sona ka tshwanelo karolong e tee, eupša e sego go tšona ka moka.

Meputso e fa palomoka ya katlego/phihlelelo eupša e šitiša mabaka a kelo ya katlego yeo (goba go hloka katlego) ga moithuti, gomme yona taba yeo e šitiša nepišo ya go ithuta se sengwe malebana le kelo ye e rilego. Gape meputso ga e hlaloše kgatelopele ya moithuti ka tshwanelo ge go hlokometšwe kharikhulamo. Mabakeng a mantši go hwetša moputso wa go swana (ka ntle le ge o kgotsofatša), o ka bonwa bjalo ka kgatelopele ye botse. Moputso wa go kaaka 70 ge o bapetšwa le maemo a kelo a Kreiti ya 5, le moputso wa go lekana 70 ge o bapetšwa le maemo a kelo a Kreiti 6 o ka lahletša motho mabapi le kgatelopele ya moithuti yeo a e dirilego mo ngwageng, yeo e ka hlalošwago bokaone ke setatamente, khoutu goba tshwaotshwao.

Dikhoutu tša bosetšhaba

Ge go ngwalollwa goba go begwa ka ga katlego ya moithuti mo go ditetelo tša go ithuta tša go ikgetha go ya ka kreiti, dikhoutu tše di latelago di ka dirišwa:

- 1 = Bokgoni bja moithuti **bo fetile** dinyakwa tša tetelo ya go ithuta ya kreiti.
- 2 = Bokgoni bja moithuti **bo fetile ka go kgotsofatša** dinyakwa tša tetelo ya go ithuta ya kreiti.
- 3 = Bokgoni bja moithuti **bo kgotsofaditše kudu** dinyakwa tša tetelo ya go ithuta ya kreiti.
- 4 = Bokgoni bja moithuti **ga bo kgotsofatše** dinyakwa tša tetelo ya go ithuta ya kreiti, fela bo kgauswi.

Mananeo a kgatelopele

Mo mafelelong a ngwaga ka ngwaga, lenaneo la kgatelopele le swanetše go tlatšwa, le be le saenwe ke hlogo ya sekolo le mohlankedi wa kgoro. Lenaneo la kgatelopele ke rekoto ya go akaretša tshedimošo ka ga kgatelopele ya baithuti ka moka mo kreiting mo sekolong.

Lenaneo la kgatelopele le swanetše go akaretša tshedimošo ye e latelago:

- leina la sekolo le setempe sa sekolo;
- lenaneo la baithuti kreiting ye nngwe le ye nngwe;
- dikhoutu tša go laetša kgatelopele kreiting ye nngwe le ye nngwe (kgatelopele ya go ya kreiting goba go se ye kreiting ye nngwe);
- dikhouta tša go laetša kgatelopele mo ga area ya go ithuta (Lenaneo la Dikhoutu la Bosetšhaba) ye nngwe le ye nngwe;
- ditshwaotshwao ka ga go kgona le mafapha ao a nyakago thekgo lenaneong la go ithuta; le
- letšatšikgwedi le tshwaeno ya hlogo ya sekolo, morutiši goba setsebi se sengwe sa thuto, le mohlankedi wa kgoro.

Profaele ya moithuti

Profaele ya moithuti ke rekoto ya go gatela pele ya tshedimošo ya go akaretša kgatelopele ya moithuti, go akaretšwa tlhabollomoka ya dikokwane tše bohlokwa tša bophelo, maikutlo le tlhabollo ya leago. E thuša morutiši go kwešiša moithuti bokaone mo kreiting ye e latelago goba mo sekolong se sengwe, ka yona tsela yeo o kgona go fetola ka tshwanelo mabapi le dinyakwa tša moithuti. Profaele ya moithuti yo mongwe le yo mongwe e swanetše go hlokomelwa ka tshwanelo gomme gape e swanetše go šika le moithuti ka dinaklo tšohle mererong yohle ya sekolo.

Mehuta ye e latelago ya tshedimošo e swanetše go akaretšwa mo profaeleng ya moithuti:

- tshedimošo ya moithuti;
- maemo a bophelo le histori ya maphelo a gagwe;
- sekolo se a tsenago go sona le rekoto ya go tsena ga gagwe;
- go kgatha tema le dikatlego mererong ya go amana kudu le kharikhulamo;
- maikutlo le maitshwaro a leago;
- go amega ga batswadi thutong;
- mafapha ao a nyakago thekgo;
- pego ya samatifi ya mešomo ka moka ya ngwaga; le
- tšwetša pele direkoto tša go akaretša, tša mengwaga ya sekolo.

Ditshwaotshwao:

- Profaele ya moithuti e emela mangwalo/didokumente ka moka tša peleng tša direkoto tša kgatelopele ao a bego a dirišwa ke dikolo, a go swana le dikarata tša direkoto, dikarata tša mohlahli, le dikarata tša Edlab. Maikemišetšomagolo a profaele ya moithuti ke go thuša moithuti gore a kgone go fihlelela tshedimošo ka go fapafapana ga yona.
- Tshedimošo ya moithuti ka mo faeleng ga se e swanele go dirišwa go kgetholla moithuti yo a rilego e se tshwanelo.
- Profaele ya moithuti ga se e swanele go hlakahlakanywa le dipotfolio. Potfolio ke mokgwa wa go ela wa go fa moithuti le morutiši sebaka sa go lekola mošomo woo o dirilwego wa go elwa ka mešongwana ya go fapafapana. Mošomo woo a bewa ka gare ga pampiri ya go phuthwa, faele goba lepokisi. Ka lehlakoreng le lengwe, profaele ya moithuti ke rekoto ya go ba le tshedimošo ka ga moithuti.

DIPEGO

Tshedimošo ya go akaretšwa ka gare ga dipego

Barutiši ba swanetše go rwala maikarabelo godimo ga baithuti, batswadi, lenaneo la thuto le setšhaba ka bophara ge ba ela baithuti. Taba yeo e phethagatšwa ka tsela ya pego. Go oketša dipego tša go ngwalwa, tša molomo goba tša go diragatšwa, dibontšhwa tša mošomo wa baithuti le dibontshwa ka bophara di ka dirišwa.

Pego ye nngwe le ye nngwe ya kgatelopelekakaretšo ya moithuti e swanetše go akaretša tshedimošo ye:

- katlego ya moithuti;
- bokgoni bja moithuti;
- thekgo fao go nyakegago; le
- pegelo ya mmakgonthe e swanetšego go ba le ditshwaotshwao ka ga bokgoni bja moithuti bja go nyalelana le bokgoni bja sehlopha le bja moithuti bja nakong ya go feta ge e bapetšwa le dinyakwa tva diarea tša go ithuta.

Go begela batswadi go swanetše go dirwa ka mehla go ba hlohleletša go kgatha tema mererong ya thuto.

Barutiši ba swanetše go bega mo mafelelong a sehla se sengwe le se sengwe ka go diriša dikarata tša pego ya semmušo.

Gantši go ka se kgonege go fa tshedimošo ka ga katlego mo tetelong ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta. Le ge go le bjalo, dipego di swanetše go aba tshedimošo ka ga katlego/phihlelelo mo go area ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta goba lenaneong le lengwe le le lengwe la go ithuta (ge go hlokometšwe Sehlopha sa Tlase).

Dikarata tša pego

Bonnyane dinyakwa tša karata ya pego ke:

1) *Tshedimošo ya motheo*

- leina la sekolo;
- leina la moithuti;
- kreiti ya moithuti;
- letšatšikgwedi la matswalo a moithuti;
- ngwaga le sehla;
- letšatšikgwedi le tshaeno ya motswadi goba mohlokomedi;
- letšatšikgwedi le tshaeno ya morutiši;
- letšatšikgwedi le tshaeno ya hlogo ya sekolo;
- letšatšikgwedi la go tswalelwa le go bulwa ga sekolo;
- setempe sa sekolo;
- profaele ya go tsena sekolo;
- tlhalošo ya dikhoutu tša lenaneo la dikhoutu tša bosetšhaba.

2) *Bokgoni le dinyakwa*

- Fa tlhalošo ya bokgoni, dinyakwatlhabollwa, goba mafapha a go nyaka thekgo ka lehlakoreng la moithuti mo go area ya go ithuta ye nngwe le ye nngwe goba lona lenaneo la go ithuta le lengwe le le lengwe
- Diriša lenaneo la dikhoutu la bosetšhaba go lekanyetša bokgoni bja ditetelo tša go ithuta go fihlela fao - ga go bohlokwa go fa khoutu ya tetelo ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta. Pego ya mafelelo a ngwaga, bokgonikakaretšo bja moithuti mo go diarea tša go ithuta bo swanetše go bontšhwa

3) *Ditshwaotshwao ka ga area ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta goba lenaneo le lengwe le le lengwe la go ithuta*

- fa ditshwaotshwao ka ga area ye nngwe le ye nngwe ya go ithuta goba lenaneo le lengwe le le lengwe la go ithuta, ka go gatelela baithuti bao ba fetilego dinyakwa goba bao ba nyakago thekgo ye nngwe. Ditshwaotshwao ka ga bokgoni bjo bo ikgethago le mafapha ao a nyakago thekgo di swanetše go kgokaganywa le maemo a kelo. Ditshwaotshwao tšeo di tla dumelela batswadi, baithuti le ditsebi tše dingwe tša thuto go hwetša kwešišo yeo e lebanego le go thušwa ga moithuti.

MANANEO A METHOPO

TLHALOŠO YA MAREO/KLOSARI A KHARIKHULAMO

Le ke lenaneo la mareo a bohlokwa a alfabete, la go dirišwa ge go rulaganywa go beakanywa Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba mo go Dikreiti tša R-9 (dikolong) gammogo le dikokwane tša kelo ya moithuti.

Kelo - ke tshepedišo ya go rulaganywa ya go tšwela pele ya go kgoboketša tshedimošo ka ga modiro wa moithuti woo o elwago go ya ka maemo a kelo.

Maemo a kelo - ke tsebo, mabokgoni le dikokwane tše bohlokwa tša bophelo, tše moithuti a swanetšego go di tšweletša le go di fihlelela mo go area ya go ithuta ye nngwe le ye nngwe.

Kelotho/-tsenelelo - Ke kelo ya mathomothomo ya go dirišwa go nyakišiša seo moithuti a šetšego a se tseba.

Kelotšwelopele - ke mohuta (mmotlolo) wa kelo wa go hlohleletša togagano ya kelo thutong le tlhabollong ya baithuti ka tsela ya go tšwela pele ya pegelo.

Ditetelotsenelelo - ke ditetelo tša tsenelelo tša Setatamente se se Boeeditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba mo go Dikreiti tša R-9 (dikolong) tša go thewa godimo ga Molaotheo; di akaretša mabokgoni a bohlokwa a bophelo le go baithuti, bjalo ka kgokagano, go gopodišiša ka tsenelelo, taolo ya mošomo wa le tshedimošo, mošomo ka sehlopha le ka setšhaba le mabokgoni a go lekanyetša.

Kharikhulamo 2005 - e bolela tlhalošo ya mathomo ya Setatamente sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba ka morago ga Apartheid. Lengwalo le la morero wa thuto la 1997, le hlaloša Tlhako ya Tlhabollo ya Thuto ya ngwana go tloga bonnyaneng, Thutokakaretšo le Tlhahlo, Thutotšelopele le Tlhahlo, le Thutomotheo le Tlhahlo ya Batho ba bagolo. Setatamente sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba sa go beakanywa lefsa mo go Dikreiti tša R-9 (dikolong), se nepiša go tiiša/kgonthiša Kharikhulamo 2005.

Ditetelotlhabollo - ke ditetelo tša go ithuta tša tsenelelo tša Setatamente sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba tša go akaretša le ditetelotsenelelo tša go hlohleletšwa/šušumetšwa ke Molaotheo: di akaretša go kgontšha baithuti go ithuta ka tshwanelo gore ba be badudi ba mmapaale, ba maikarabelo, ba go ema tsoro, ka bokgoni bja go phethagatša tšweletšo.

Kgato ya mafelelo ya go tšwa sehlopheng - ge baithuti ba phethile Kreiti ya 9, ba fiwa Setifikheiti sa Thutokakaretšo le Tlhahlo.

Kelo ya mabokgoni a mešomotšwelopele ngwageng (fomatifi) - ke mohuta wa kelo wa go ela tšwelopele/kgatelopele ya moithuti ge a dutše a ithuta go phethagatša dikarabo le ditshwaotshwao tša go tiiša thuto ya gagwe.

Sehlopha sa Tlase - se lebane le kgato ya Thutokakaretšo le Tlhahlo go tloga go Dikreiti tša R, 1, 2, le 3.

Kgato ya Thutokakaretšo le Tlhahlo - mengwaga ye 10 ya kgapeletšo ya go tsenana sekolo e bopilwe ka Sehlopha sa Tlase, sa Gare le sa Godimo.

Setifikeiti sa Thutokakaretšo le Tlhahlo - ke setifikeiti sa go tsenana le go phetha dithuto ka katlego sa kgato ya Thutokakarretšo le Tlhahlo.

Togagano - ke kokwane ya peakanyo ye bohlokwa ya Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba ya go hlahlana baithuti go dirišana tsebo le mabokgoni a go rutwana. Diareng tše dingwe tšana go ithutana goba go tšwana dikarolong tše dingwe tšana go fapafapana tšana ye nngwe ya diarea tšano, go phethagatšana mediro le mešongwana ye e rilego.

Sehlopha sa Gare - se lebane le kgato ya bobedi ya Thutokakaretšo le Tlhahlo - Dikreiting tšana 4, 5 le 6.

Polelo ya go ithutana le go ruta - ke polelo ya go dirišana kudu go ithutana le go ruta go go rilego. Baithuti ba bangwe ba itemogela go ithutana le go rutwana ka polelo ya go tlaleletšana, ke gore e sego polelo ya ka gae.

Diarea tšana go ithutana - mafapha a 8 a tsebo mo go Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba mo go Dikreiti tšana R-9 (dikolong) ke: Dipolelo, Mmetse, Disaense tšana Tlhago, Theknolotši, Disaense tšana Leago, Bokgabo le Setšo, Mafapha a go tlwaetšana merero ya Bophelo le Disaense tšana Ekonomi le Taolo.

Ditatamente tšana area ya go go ithutana - ke Setatamente sa area ye nngwe le ye nngwe ya go ithutana seo se tšweletšago/rulaganyago ditetelo tšana go ithutana le maemo a kelo.

Ditetelo tšana go ithutana - ditetelo tšana go ithutana di tšwana mo go ditetelo tšana go ithutana tšana tsenelelo le tlhabollo, gomme di hlalošana seo baithuti ba swanetšego go se tseba le go kgona go se dira mo mafelelo a kreiti, sehlopha goba kgato.

Profaele ya moithuti - ke rekotokakaretšo ya tšwetšopele ya moithuti yeo e akaretšago tshedimošo ya gagwe, tlhabollo ya leago, dinyakwathekgo, disampole tšana modiro le dipego tšana ngwaga ka ngwaga.

Mananeo a go ithutana - mananeo a, a lebane le mešomo go akaretšwana le diteng le mekgwana ya go ruta - ona a hlahlwana ke Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba, ya go hlabollwana ke diprofense, dikolo le barutišana.

Lenaneo la molaotšhomo - ke lenaneo la bosetšhaba la maemo a go tšweletšana modiro/mošomo ka tsela ya go bega ka ga tšwelopele ya moithuti.

Ditetelo - ke dipolelo tšana mafelelo a tshepedišo ya go ithutana mo go thuto ya go thewana godimo ga ditetelo tšana go ithutana - ditetelo tšano di thušana go betla tshepedišo ya go ithutana.

Thuto ya go thewa godimo ga ditetelo tša go ithuta - e lebane le tshepedišo le katlego, mešomo le thutotshepetšo ya go thewa godimo ga moithuti. Ge go latelwa mokgwa woo, gona Kharikhulamo 2005 le Setatamente se se Boeleditšwego sa Kharikhulamo ya Bosetšhaba di nepiša go hlohleletša go ithuta ga go ya go ile.

Potfolio - e lebane le faele (goba setsekana) ye nngwe ye nngwe ya mošomo wa moithuti yo mongwe le yo mngwe.

Manaeo a kgatelopele - ke setlabakelo sa go dirišwa mo mafelelong a ngwaga sa go ngwalolla kgatelopele ya baithuti ka moka mo kreiting, go akaretšwa dikhoutu tša kgatelopele mo go a re ya go ithuta ye nngwe le ye nngwe le kreiti ye nngwe le ye nngwe go akaretšwa ditshwaotshwaothekgo ge go tsomega.

Kelo ya samatifi - go fapana le kelo ya fomatififi, e hlagiša dipego tša ka mehla ka ga kgatelopele ya moithuti, gantši mo mafelelong a sehla goba ngwaga.

TLHALOŠO YA MAREO/KLOSARI A AREA YA GO ITHUTA

Go theeletša ka mafolofolo - ge motho a leka go itira seboledi gomme a theeletša ka tlhoafalo go tšohle tšeo a ratago go di bolela.

Polelotlaleletšo - polelo ya go rutwa ka go tlaleletša polelo ya ka gae.

Go ithuta dipolelontši - ge motho a ithuta polelo goba dipolelo go tlaleletša polelo ya ka gae. Seo ga se go fediša polelo ya ka gae eupša go ithuta yona mmogo le yeo.

Bokgabo - tirišo ya polelo go hlohleletša go tšweletša bobotse bja selo gore se kganyogege.

Sengwalwatshwantšhišo, tshwantšhišo/seka - tshwantšhišo ke kanegelo yeo baanegwa le ditiro di emelago nnete ya kakaretšo gammogo le diponagalo tša botse le bobbe. Polelo ya seswantšho/seka ke polelo yeo baanegwa le ditiro ba dirišwago go tšweletša morero wa boitshwaro.

Poeletšamodumo - go boeletšwa ga modumo wa go swana mo mathomong a mantšu ka tatelano ye e rilego (mohlala, O na le potane ya popota).

Lelatodi - lentšu la go ganetša tlhalošo ya le lengwe mo polelong e tee (mohlala, sega - lla).

Memo a kelo - tsebo ya polelo, mabokgoni le dikokwane tša bohlokwa tša bophelo tšeo moithuti a swanetšego go bontšha gore o a di tseba goba o a di kgona mo mafelelong a kreiti ye e rilego.

Batheeletši - motho goba batho bao ba theeletšago, ba balago goba ba bogelago sengwalwa se se rilego (mohlala, batheeletši ba polelo ya radio, ba taodišwana ya kuranta goba papatšo ya thelebišene).

Dingwalwa tša nnete - ke dingwalwa tšeo di dirišwago lefaseng la nnete (mohlala, ditaodišwana tša dikgatišobaka, dikgatišo tša radio le thelebišene, dipapatšo, ditlankana tša difomo, mangwalo, dipukwana).

Mokgwa wa tekatekano wa go bala le go ngwala - ke mokgwa wa go thekga bobadi le bongwadi bja baithuti (bona difiwa ka tlase), wa go hlohleletša baithuti go ipshina ka go bala dipuku le go nepiša tlhalošo, gammogo le go ba thuša ka dithekniki le mekgwa ya go utolla le go diriša khoutu ya lentšu la go ngwalwa.

Go sekamela ka lehlakoreng le le rilgo - ke mokgwa wa go kgetha lehlakore gore kelo ya maleba e se phethagatšwe ka tshwanelo.

Go hlakanya ditlhaka - ke tsela ya go ithuta medumo ya go hlakanya ditlhaka/ngwala ditlhaka mmogo (go ngwalwa ga ditlhaka tše pedi goba tše tharo mmogo go bopa modumo wo o rilego).

Mmolelwana wa go lahlegelwa ke tlhalošo - ke kgopolo yeo e dirišitšwego kudu gomme mafelelong ya lahlegelwa ke tlhalošo ya yona ya maleba.

Sehloa/sehlwa - ke magomo a kgohlano mo sengwalweng, morago ga thulano yeo ga go sa tlo ba ye nngwe (thulano ya mafelelo ya sengwalwa).

Go tswaka dipolelo - ke go hlakahlakanya dipolelo ka maikemišetšo a a rilego (gore o kwewe le ke bao ba sa tsebe go polelo yeo).

Momagano/togagano - seo se logagantšhago dikgopolo go ba kgopana e tee ya go ba le moko. Temana ya go logaganywa ke yeo go yona go lego tlhabollo le go gola ga dikgopolo fao mafoko a gona a nyalanego.

Kwano/kopano - dithekniki tša go bopa kwano di kopanya mafoko temaneng goba sengwalweng go bopa kgopana e tee. E ka ba ka tsela ya mašala goba mantšu ao a boeletšwago ka mokgwa wa go fapafapana go bopa diteng.

Mantšutshwano/-kwano - mediro ya go swana/kwana goba mantšu a kgoro e tee, a go bolela ka ga taba/sererwa e tee (mohlala, letswai, phereferere).

Lekopanyi - ke lentšu la go dirišwa go kopanya mantšu le dithabe mafokong (mohlala, le, fela, ka fao).

Ditlkhalošontši - ke ditlhalošo tšeo di ka bolelwago/hlalošwago ke lentšu le le rilego.

Kopanyo ya ditlhaka - ke go kopanywa ga ditlhaka go bopa modumo wa polelo (pšh, psh, tlh).

Kamano - sengwalwa se ka tšweletšwa go fihlelela kamano ye rilego. Kamano e swanetše go nyalelana le sengwalwa.

Tlhalošetshwanelo - ke tlhalošo ya go lebana le sengwalwa goba tlhalošo ye e bolelwago thwi ke lentšu.

Daekrafo (Tlhakapedi) - go diriša ditlhaka tše pedi go bopa modumo o tee (mohlala, oo, aa, tl, ts, tš).

Taetšobobadi - go bala go tloga ka letsogong la ngele go ya letsogong la go ja, go thoma gape go tloga letsogong le letshadi go ya letsogong le letona. Baithuti ba swanetše go rutwa taba yeo.

Tsebo ya go bala le go ngwala - e hlaloša tsebo ye e golago ya moithuti ya go ngwala lentšu. Baithuti ba bona kgatišo sengwalweng gomme ba thoma go kwešiša nepo ya yona. Ba ka anegelwa dikanegelo goba gona go di balelwa ka tsela yeo ba tlogo tseba ka fao dikanegelo/dipuku di lego bohlokwa ka gona. Le pele ga ge ba etla sekolong ba tla ba šetše ba na le tsebo yeo. Ba ka leka go ngwala maina a bona ka go diriša dikelelo tša bona ka ga ditlhaka le mopeleto (mohlala, go ithuta mopeleto) gomme gape ba ka itira o ka re ba bala puku (go bala ka mokgwa wa go tlwaetšwa). A ke ona mathomo a bongwadi le bobadi bja baithuti (bana).

Polelo ya maikutlo - ke polelo ya go dirišwa go kgotla maikutlo a motho.

Mabokgoni a boikgopolelo - ke bokgoni bja go inagana o le maemong a motho yo mongwe.

Pitšo ya mantšu - ke go bitša mantšu ka tshwanelo.

Sengwalwatlhaloši - ke sengwalwa sa go nyaka tlhalošo.

Polelošele - ke polelo e šele ya go bolelwa ka ntle ga mellwane ya Afrika-Borwa (mohlala, Sefora, Setoitšhi).

Polelomadume - ke polelo ya go dirišwa ge go dumedišanwa. Gantši e dirišwa dikamanong tša go ikgetha (mohlala, go otara dijo ka hoteleng). Ge re thoma go ithuta polelo, bontši bja tše re ithutago tšona di ka yona tsela yeo. Gannyane gannyane, re thoma go bolela gabotse go ya ka melao le dipatrone tša polelo, gomme re kgona go hlaloša dikgopolo tša rena ka tsele ye bonolo.

Motheo/freimi - ke thekgo/thušo ya motšwaoswere ya go ngwala goba go bolela, mohlala, morutiši a ka tšweletša freimi ya sereto ka tsela ye:

Bohubedu mmaleng wa ntw	_____ke mmala wa_____
Bohubedu mmaleng wa madi	_____ke mmala wa_____
Bohubedu mmaleng wa kotsi	_____ke mmala wa_____
Bohubedu mmaleng wa lerato	_____ke mmala wa_____

Go ngwala ka bolokologi- ke ge baithuti ba filwe bolokologi bja go ngwala ka seo se ba tshwenyago. Baithuti ba swanetše go hlohleletšwa go ngwala ka fao ba ka kgonago ka gona.

Dipuku tša polelo - ke dipuku tša go ngwalelwa popapolelo le tlotlontšu mo dikgatong tša go fapafapana (mohlala, tša mantšu a 500, a 1000).

Legohle/mokgwamoka - ke mekgwa ya polelo ya go logaganya mabokgoni ka moka gammogo le mehutahuta ya tsebo mo mešomong ka go se nepiše o tee wa yona.

Polelo ya ka gae - ke polelo yeo baithuti ba ithutago yona ka gae goba motseng. Polelo ya go feta e tee e ka rutwa ka tsela yeo, ka fao baithuti ba ka tseba polelo ya ka gae ya go feta e tee.

Homonimi/mantšuswanangwalwa - ke masntšu a go swana ka modumo le ka mopeleto fela a fapana ka tlhalošo (noka/noka/noka; pela/pela).

Homofone - lentšu la go ba le modumo wa go swana fela la go peletwa ka tsela ya go fapana le tlhalošo ya go fapana.

Tlopele - ke go bolela ditaba ka go di godiša (mohlala, O rile go gana a be a itshwarelela ka maru).

Seswantšho - ke seswantšho goba setšweletšwa sa go bogelwa.

Tshwantšhokgopolo - ke go swantšha kgopolo (mohlala, mothofatšo, tshwantšhanyo, tshwantšišo).

Tlhalošišo - go bala ka maikemišetšo a go hwetša tlhalošo ya go teba.

Tenego - ke tshwenyego ya moya wa motho ka tsela ya go širela.

Segalo - ke patrone ya lentšu la segalo sa go ya godimo le fase go tšweletša mošito wa lefoko.

Kgegeo - kganetšo ya seo go bolelwago ka sona ka go diriša mantšu a go hlaloša kganetšo yeo.

Bobadi le bongwadi - ke bokgoni bja go bala le go ngwala tshedimošo mererong ya go fapafapana. Ke karolo ya bokgonikakaretšo bja go hlaloša selo.

Mekgwa ya go ngwala le go bala - ke mehuta ya go fapafapana ya go ngwala le go bala: go bala le go ngwala; go bala le go ngwala merero ya setšo (go kwešiša dingwalwa tša setšo, leago le dikokwane tše bohlokwa tša bophelo); go bala le go ngwala ka tsenelelo (go kgona go fetola melaetša ya dingwalwa ka tsenelelo); go bala le go ngwala dibogelwa (go bala/ngwala ga ditshwantšhokgopolo, dika, diswantšho, bj.bj.); go bala le go ngwala dipolelotirišwantši (go bala dikuranta, dikgatišobaka, thelebišene le difilimi e le melaetša ya setšo).

Polelotswakwa - ke polelo ya go dirišwa go bolela ka dipolelo tše dingwe. E akaretša mareo a go swana le modumo, lentšu, lefoko, sengwalwa, kamano, botheeletši, bjalobjalo.

Tshwantšhišo - go diriša selo se tee go hlaloša se sengwe sa go swana le seo ka diponagalo/dinyakawa.

Medirišo - (go akaretšwa le madiri a modirišo) e kgontšha mmoledi/seboledi/bangwadi go hlagošiša ditlhalošo tša go fapafapana bjalo ka dikgonagalo. Gape e dirišwa go hlaloša bonolo/mabobo.

Mokgwakgokagano - Go na le mekgwa ya go fapafapana ya go kgokagana: mekgwa wa go ngwala, wa go bolela goba wa bomolomo, wa go bogela (woo o akaretšago dibopego tša krafo bjalo ka ditšhate). Go fetola tshedimošo go tloga mokgweng wo go ya go wo mongwe (ka go diriša krafo go ngwala temana, go diriša tshedimošo ya sengwalwa sa bomolomo go fa seswantšho maina) go bohlokwahlokwa mo mererong ya go ithuta polelo.

Polelotirišwantši - ke mekgwa ya go logagana ya go akaretša le sengwalwa, ditlabela tša go bogelwa, modumo, video, bjalobjalo.

Dingwalwa tša mokgwatirišontši - ke dingwalwa tša go rulaganywa go dirišetšwa mekgwakgokagano ya go feta o tee.

Onomatopea - ke mantšu ao a nago le modumo wa go swana le tlhalošo ya ona (kgomo e re mmu, lesea le re nngwe).

Karolonoko ya mathomo - ke karolo ya senoko ya pele ga tumanoši (b-ona).

Mothofatšo - ke go dira gore selo se phedišwe bjalo ka motho.

Fonimi/modumo - ke medumo ye e aroganego ya polelo (t, p, th, tlh, ts, ee, š, p).

Temogo ya fonimi - ke bokgoni bja go kgethologanya magareng ga medumo ya go fapana ya polelo (bona, roba).

Medumokwano - kamano magareng ga medumo le mepeleto ya yona. Taba yeo e thuša go lemogwa ga lentšu ge go balwa, gape e thuša go peleta ka tshwanelo.

Legoro la medumokwano - ke sehlopha sa mantšu a go ba le modumo wa go swana.

Phane (papalantšu) - ke go bapala ka mantšu.

Mantšwanyanakanego/-motlae - ke mantšu a se makae a motlae goba kanegelo a go bopa tlhalošo goba motlae.

Tlotlontšu ya bobadi - mantšu ao a kwešišwago ke mmadi go ya ka kamano. A mangwe a mantšu ao e tla ba karolo ya tlotlontšu ya go lemogwa ya moithuti (mantšu ao a a dirišago). A mangwe e tla ba karolo ya tlotlontšu ya go se lemogwe (mantšu ao a a kwešišago go ya ka kamano gomme a sa tsebe tirišo ya ona gabotse).

Go anega histori - ke go anega ka ga ditiragalo tša nako ya go feta ka tatelano (go bolela goba go ngwala ka ga seo se dirilwego lebakeng la go feta).

Sengwalwa sa histori - ke mohuta wa sengwalwa. Seboledi goba mongwadi o hlaloša tatelano ya ditiragalo, mohlala, moithuti a bolela ka tšeo di diregilego mafelelo a beke ka mo phapošingborutelo nakong ya thuto ya ditaba.

Retšistara - ke mantšu, setaele le popapolelo ya go dirišwa ke seboledi goba mongwadi mo dikamanong tša go fapafapana (mohlala, mangwalo/didokumente a semmušo a ngwalwa ka retšistara ya semmušo, mangwalo a semolao a ngwalwa ka retšistara ya semolao).

Potšišoretoriki/makgethepolelo - ke potšišo ya go ba le karabo.

Morumokwano - ke mantšu goba methaladi ya sereto ya go felela ka medumo ya go swana/kwana go akaretšwa le ditumanoši.

Mošito/morethetho - ke patrone ya mehleng ya go boeletšwa ga medumo (segalo sa godimo le sa fase).

Karolonokothomi - ke karolo ya senoko sa tumanoši ya mathomo (mohlala, b-opa). E nyalelane le morumokwano.

Tshotlo - ke go bolela goba go ngwala ka go diriša ditlhalošo tša go bontšha kganetšothwi ya seo se ukangwago.

Thutothekgo/-thušo - Ge go thušwa merero ya go ithuta, baithuti ba kgona go ithuta ka thušo yeo ba e hlokago. Ge bjale ba kgona go itirela mošomo ka go ikemela, gona go ka šetšwa mekgwa ye e latelago yeo ya thekgo.

Go bala ka potlako - ke ge go sepedišwa mahlo ka lebelo sengwalweng go hwetša tshedimošo ya go ikgetha (mohlala, bala pukumogala go hwetša leina le nomoro goba lenaneo la nako ya pese goba setimela).

Tshwantšhanyo - ke go bapiša selo se tee le se sengwe (O bjalo ka tau).

Mantšu a go utswiwa ka mahlo - ke mantšu ao babadi ba a lemogago ntle le bothata. Ga ba nyake go a tsinkela ka tsenelelo goba go gopodišiša ka ga ona. Mo mathomong a go ithuta go bala, mantšu a mohuta woo gantši a tšwelela gantši, mohlala, nna, wena yena, lena).

Go bala ka lebelo/potlako - ke go bala sengwalwa ka potlako go hwetša kakaretšo ya sona (go bala dintlha/dihlogo tša kuranta ka lebelo go hwetša tabakgolo).

Seleng - ke polelo yeo e dirišwago ka tsela ye e sego ya mehleng gantši e dirišwa ke sehlopha sa bafsa mererong ya bona.

Maemo - Maemo a go fapafapana a polelo ke ao a gatišitšwego ka dipukung, dikuranteng, mangwalong a semmušo, popapolelo le go dipukuntšu. Ga se gore ke tsela ye kaone ya polelo, eupša ke yeo e amogelwago mererong ya histori le/goba sepolitiki bjalo ka maemo a go fapafapana.

Pono ya go se fetoge - ke tebelelo ya go se fetoge gantši ya go kgetha lehlakore ya mohuta wo o rilego wa motho.

Kgatelelo (lentšu, lefoko) - ke go gatelelwa ga senoko se se rilego mo lentšung (mohlala, mohlare = kgatelelo ya lentšu mo senokong sa gare).

Thabethuši - ke thabe yeo mo lefokong e ithekgilego ka thabeina.

Senoko, go lekola senoko, nokontši - lentšu goba karolo ya lentšu la go ba le modumo wa tumanoši goba tumammogo ya go etša tumanoši (lentšu le motho le na le dinoko tše pedi : mo- le -tho). Go lekola senoko ke tsela yeo dinoko di bopago mantšu ka gona. Nokontši e amana le lentšu leo le nago le dinoko tše ntši.

Seka/seswantšho - se sengwe seo se emelago selo se sengwe (Leeba ke seka sa khutšo).

Lehlalošetšagotee - ke lentšu leo le nago le tlhalošo ya go swana goba ya go nyako swana le ya le lengwe mo polelong e tee (bogobe = boušwa).

Togagano (go loganganya) ya dikgopolo - ke go kopanya dikgopolo goba tshedimošo go tšwa methopong ya go fapafapana. Ka go realo togagano ya dikgopolo ke kakaretšo ya dikgopolo tša mohuta woo.

Lebelo/tempo (bjalo ka lebelo la polelo) - ke lebelo leo mantšu a bolelwago ka lona (mohlala, polelo yeo e dirišwago ke moreti/seretong).

Sengwalwa - ke sengwalwa sa go ngwalwa, sa go bolelwa goba sa go bogelwa mo mererong ya kgokagano ya polelo.

Sebopego sa sengwalwa - go na le mehuta ya go fapana ya dingwalwa yeo e lemogwago ka diboepo (mohlala, ditaodišo, direto, mangwalo, metlae, dikanegelo, ditaelo, dipadi, ditiragatšo).

Maikutlo - ke molaetša wa khuduego mo sengwalweng. Mo sengwalweng sa go ngwalwa, so fihlelelwa ka mantšu (mohlala, mantšu a magareng go bopa maikutlo). Mo filiming khuduego yeo e ka tšweletšwa ka mmimo/koša goba tikologo).

Pego ye bofefe - ke pego ye e se nago maatla go hlaloša nnete goba dintlha goba maikutlo.

Sebogelwakgethollo - ke go hlatha magareng ga sebopego sa ditlhaka le mantšu a go fapafapana.

Ditumanošitshadi (tša go se tie) - dinoko tša go hloka kgatelelo di na le sebopego sa go se tie.

Sešego sa mantšu - ke faele goba sona sešego sa mantšu a mafsa.

Letšhogo/lehloyo la matšwantle - ke lehloyo goba go šia (go se na mabaka) batho ba šele. Go dirišwa polelo ya mohuta woo.